

An aerial, high-angle, black and white photograph of a city street at night. The street is illuminated by streetlights, creating a bright path through the dark surroundings. A person is riding a bicycle down the center of the street, moving away from the viewer. The street has white dashed lines marking the lanes. On the right side, there is a sidewalk with a railing, and a few other people are visible in the distance. The overall atmosphere is quiet and urban.

Μεταλλαγές των ιδεών για την πόλη

Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτισμός και πόλεις, από τον 20ό στον 21ο αιώνα

Ντίνα Βαΐου, Μαρία Μαντουβάλου, Μαρία Μαυρίδου, Ειρήνη Μίχα

Αστική Περιθωριοποίηση

Ερμηνευτικές προσεγγίσεις και βασικοί παράμετροι στη διεθνή βιβλιογραφία.

Ελευθεριάδης Βασίλης

Μάρτιος 2015

Μεταλλαγές των ιδεών για την πόλη**Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτισμός και πόλεις, από τον 20ό στον 21ο αιώνα**

Ντίνα Βαϊου, Μαρία Μαντουβάλου, Μαρία Μαυρίδου, Ειρήνη Μίχα

Αστική Περιθωριοποίηση- Ερμηνευτικές προσεγγίσεις και βασικοί παράμετροι στη διεθνή βιβλιογραφία.

Ελευθεριάδης Βασίλης – vaelef@gmail.com - 6932914175

16 Μαρτίου 2015

Υπόθεση Εργασίας

Οι τελευταίες δεκαετίες χαρακτηρίζονται από τη διεύρυνση του κοινωνικού αποκλεισμού στον αστικό χώρο των μεγάλων πόλεων με έμφαση στα φαινόμενα που σχετίζονται με εθνοτικές-φυλετικές διακρίσεις και την περιθωριοποίηση των ομάδων αυτών. Η αστική περιθωριοποίηση, ενθυλακωμένη (embedded) στο ρευστό κοινωνικό χώρο, αποτελεί ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο φαινόμενο, ενώ η εθνοτική-φυλετική διάσταση της φαίνεται να της προσδίδει μια άλλη κλίμακα έντασης. Η πολυπλοκότητα των αφετηριών και των συνιστωσών που παράγουν την εθνοτική-φυλετική περιθωριοποίηση στον εκάστωτε αστικό χώρο, μας κάνει να διερωτώμαστε εάν, εν τέλει, συγκροτεί κάθε φορά πέρα από μια διαφορετική διάσταση περιθωριοποίησης και ένα διαφορετικό φαινόμενο αυτό κάθε αυτό.

Ερωτήματα

Η πολυπλοκότητα του φαινομένου και της διαλεκτικής του σχέσης με το χώρο και την κοινωνία αντιστέκεται σε προσπάθειες γενικευμένης ερμηνευτικής προσέγγισης ή επιζητά την ερμηνεία του κάθε φορά μέσα από το συγκεκριμένο χωρικό-πολιτικό-οικονομικό πλαίσιο της εκάστωτε κοινωνίας; Τα κοινά χαρακτηριστικά εθνοτικής-φυλετικής περιθωριοποίησης συγκροτούν ικανούς 'κοινούς τόπους' για τη συγκρότηση μιας ενιαίας ερμηνευτικής ματιάς;

Πως εξελίσσεται ιστορικά η ερμηνευτική και μεθοδολογική προσέγγιση της περιθωριοποίησης;

Λέξεις-κλειδί

Εθνοτική-φυλετική περιθωριοποίηση

Διαχωρισμός

Εθνοτικοί θύλακες και Γκέττο

Μεθοδολογική ραχοκοκαλιά της εργασίας

Η περιθωριοποίηση, είτε ως έννοια, είτε ως φαινόμενο, αλλά και συνθήκη ενός ευρύτερου πλέγματος φαινομένων που λαμβάνουν πάνω στο χώρο, δεν ενδείκνυται για μονοσήμαντους ορισμούς και ερμηνείες. Μελετώντας τα ζητήματα της περιθωριοποίησης ερχόμαστε σε αναμέτρηση με ένα ένα πυκνό πλήθος παραμέτρων: αιτιών και παραγόντων, πολλαπλασιασμένων από το πλήθος των εκφράσεων τους στο χώρο, αλλά και τις αντίστοιχες προσεγγίσεις αυτών, από τις διάφορες επιστημονικές πειθαρχίες. Η σχέση της περιθωριοποίησης με το κοινωνικό – πολιτικό – οικονομικό περιβάλλον, τις διαδικασίες που διέπουν την ανάπτυξη του αστικού χώρου και των δραστηριοτήτων που συμβαίνουν πάνω σε αυτόν, της προσδίδουν αδιαμφισβήτητα ένα πολλαπλά φορτισμένο περιεχόμενο. Παράλληλα, οι πολλαπλές συσχετίσεις της περιθωριοποίησης με άλλες εξίσου ρευστές έννοιες όπως ο διαχωρισμός, ο αποκλεισμός, αλλά και η δομική της σχέσης με τα ζητήματα της κοινωνικής συνοχής, των ανισοτήτων και της ταξικότητας, διευρύνουν το απαιτούμενο προς διερεύνηση πεδίο.

Όμως, στόχος μας εδώ δεν είναι να περιγράψουμε το σύνολο της επιστημονικής συζήτησης. Αντίθετα, οφείλουμε να συγκροτήσουμε ένα συνεκτικό νήμα σκέψης, αν θέλουμε να είμαστε συνεπείς τόσο στην προσέγγιση των υποθέσεων που τίγονται εδώ, όσο και στον τρόπο που αυτές θα ενταχθούν στο γενικότερο πλαίσιο. Για αυτό το λόγο, το βασικό κριτήριο επιλογής των προσεγγίσεων που θα αποτελέσουν τη βάση της ερεύνας μας είναι η ανάπτυξη μιας συνολικής οπτικής που σχετίζονται άμεσα με τις υποθέσεις αυτής της εργασίας. Ο τρόπος, δηλαδή, που τοποθετούνται απέναντι στη συγκρότηση της περιθωριοποίησης, τη σημασία της εθνο-φυλετικής διάστασης στη βάση αυτού του διαχωρισμού και τέλος την, προσπάθεια αναγωγής της διαδικασίας αυτής στο ευρύτερο κοινωνικό-πολιτικό-οικονομικό-χωρικό πλαίσιο.

Μέσα από την αντίστιξη της περιθωριοποίησης με το διαχωρισμό θα προσπαθήσουμε να χαρτογραφήσουμε, βήμα βήμα, το εννοιολογικό μας πλαίσιο. Η αναφορά στη βάση του διαχωρισμού (έθνοτητα, φυλή, τάξη, 'ήθος'), παράλληλα με την αναγωγή του τελευταίου στο ζήτημα της επιλογής ή επιβολής, θα προσδώσουν το πρώτο ερμηνευτικό μανδύα. Παράλληλα, θα περιγράψουμε τα είδη του διαχωρισμού (χωρικός, δομικός και πολιτιστικός), μαζί με τις διάφορες διαστάσεις τους (π.χ στεγαστικός, εκπαιδευτικός, θρησκευτικός κτλ) όπως καταγράφονται από τη διεθνή βιβλιογραφία. Τα παραπάνω θα προσδώσουν το κατάλληλο υπόβαθρο για την περιγραφή των ιδιαίτερων χωρικο-κοινωνικών σχηματισμών του γκέττο και των εθνοτικών θυλάκων. Θα χαρτογραφήσουμε έτσι τις ερμηνείες ως προς: με βάση τι, και άρα, ποιοι διαχωρίζονται, τι ρόλο παίζουν οι ίδιοι, σε ποια επίπεδα επενεργεί αυτός ο διαχωρισμός και πως εγγράφεται πάνω στο χώρο.

Τα φαινόμενα, ερμηνευτικές αφαιρέσεις της ζώσας πραγματικότητας, είναι ιστορικές οντότητες, για αυτό μεταβάλλονται, όπως και η ίδια πόλη, στο χώρο και στο χρόνο (Wacquant 2008). Έτσι, η αποσαφήνιση, εννοιών και φαινομένων, μέσα από τριπλό κριτήριο που περιγράψαμε παραπάνω, περνάνε μέσα από τη διαχρονική εξέλιξη της επιστημονικής σκέψης πάνω στο θέμα.

Πρώτη μας αναφορά θα είναι το έργο της Σχολής του Σικάγο, στις αρχές του 20 αιώνα, μέσα από τη δουλειά των Park, Burgess και McKenzie. Παρότι τα ζητήματα της περιθωριοποίησης – διαχωρισμού είχαν απασχολήσει και παλιότερα την επιστημονική κοινότητα, η σημασία που διαδραματίζει για τη Σχολή του Σικάγο το αστικό περιβάλλον, η ξεκάθαρα εθνογραφική τους προσέγγιση, αλλά και οι προσπάθειες για μια συνολική θεώρηση των πραγμάτων - με την ανάδυση της αστικής οικολογίας – αποτελεί ίσως μια από τις σημαντικότερες προσεγγίσεις, ικανές να μας δώσουν ένα πρώτο συνεκτικό υπόβαθρο αναφοράς.

Η δεύτερη αναφορά σχετίζεται με την ανάδυση της έννοιας των 'underclass' σαν μια προσπάθεια να προσδιοριστεί το κοινωνικό υποκείμενο της περιθωριοποίησης. Ο όρος αυτός, ο οποίος πρωτοδιατυπώθηκε το 1963 από τον Gunnar Myrdal, εξελίχθηκε σε μια έννοια ρευστή, όντας πολυεπίπεδη και ιδεολογικά αμφίσημη (Silver, 1996, σσ. 106,121,122) και ιδιαιτέρως αμφιλεγόμενη από μια μερίδα ερευνητών (Wacquant, 2008, σσ. 3,47; Marcuse, 1996, σ. 178). Ο λόγος που βρίσκεται στη στόχευση της εργασίας αυτής είναι, πρώτον, η άρρηκτη σχέση της με το ζήτημα της περιθωριακότητας: ως προς την κοινωνική διαστρωμάτωση - 'lower lower class', ως προς την οικονομική κατάσταση – κάτω από το όριο της φτώχειας, την απασχόληση – μακροχρόνια ανεργία, άτυπη, αλλά κυρίως έκνομη απασχόληση, τη κοινωνική νόρμα – στον αντίποδα της κοινωνικής πειθαρχίας και του οικογενειακού προτύπου. Δεύτερον, η έννοια αυτή φαίνεται εν πολλοίς να αναφέρεται αποκλειστικά με τμήματα του πληθυσμού των Αφρο-Αμερικανών προσδίδοντας στη κατάσταση της περιθωριακότητας μια έντονη εθνο-φυλετική διάσταση. Η διάσταση αυτή αποκτά

διάφορες εμφάνσεις ως προς τις ρίζες αυτής της περιθωριοποίησης, με σημαντικότερη διάκριση ανάμεσα στις οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές προσεγγίσεις και σχετικές αλληλεπικαλύψεις τους. Σε γενικές γραμμές οι πρώτες αντιπροσωπεύουν τις «Δομικές Προσεγγίσεις» και οι δεύτερες τις «Συμπεριφορικές Προσεγγίσεις». Ως εκ τούτου, η ενότητα αυτή θα αναλυθεί πάνω στο ιδεολογικό δίπολο των ριζοσπαστικών – συντηρητικών θεωριών, με κύριους εκπροσώπους από την μια τον William Julius Wilson (1978; 1987), Massey & Denton (1993), και από την άλλη, τον Murray Charles (1994) και Oscar Lewis.

Παράλληλα, θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε και δομικές προσεγγίσεις πέρα από τη ρητορική των *underclass*. Με την αναφορά μας αυτή θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε το έργο του Wacquant (2008)α και των Massey & Denton (1993), τη σχέση της αγοράς και του κράτους με την αστική περιθωριοποίηση και την ανάδυση του κοινωνικού κατακερματισμού.

Τέλος, η ενσωμάτωση της προβληματικής της περιθωριοποίησης και του διαχωρισμού στο χωρικό πλαίσιο θα αποτελέσει το αναγκαίο αναλυτικό εργαλείο για το ξεκαθάριμά των παραπάνω φαινομένων. Αρχικά, θα θίξουμε το ζήτημα της μέτρησης της περιθωριοποίησης και του διαχωρισμού μέσα από την ερμηνευτική ματιά των *underclass* και των δομικών προσεγγίσεων (Massey & Denton, 1988; Massey & Denton, 1993). Έπειτα θα επιχειρήσουμε να καταγγάψουμε τη διεξοδική ανάλυση των μορφών της αστικής περιθωριοποίησης όπως αυτές διαμορφώνεται σε κάθε τόπο τη κάθε δεδομένη στιγμή. Το έργο του Wacquant (2008), του Marcuse (1996, 2005), του Gans (1996), της Silver (1996) και η προσπάθεια τους να συγκροτήσουν μια ενιαία ερμηνευτική πέρα από τη μονοσημαντικότητα της γκετοποίησης και των *underclass*, επαναπροσδιορίζει συνολικά το ίδιο το ερμηνευτικό πλαίσιο των φαινομένων. Αυτή η νέα κατάσταση συνέβαλε στη σταδιακή ενίσχυση μιας ευαισθητοποιημένης θεωρητικής, αλλά και πολιτικής, προσέγγισης που επιδιώκει να καταγράψει και να κατανοήσει την αυξανόμενη πολυπλοκότητα και συνεπώς δεν σπεύδει να αναγάγει κάθε χωρική συγκέντρωση μεταναστών σε περιχαράκωση, φτώχεια και γκετοποίηση.

Ως εκ τούτου μέριμνα μας θα είναι να αποσαφηνίσουμε τις έννοιες που σχετίζονται άμεσα και έμμεσα με τα φαινόμενα της περιθωριοποίησης. Μέσα από την παράλληλη και διαχρονική ανάλυση των θεωρητικών προσεγγίσεων θα επιχειρήσουμε να τοποθετήσουμε τις έννοιες σε ένα πλέγμα σχεσιακό, μέσω του οποίου θα μπορέσουμε να διακρίνουμε την ουσία των φαινομένων που αυτές καλούνται να περιγράψουν, τις αλληλεπικαλύψεις, αλλά και το ιδεολογικό έρμα που αυτές φέρουν. Το τελευταίο επιβάλει από εμάς ιδιαίτερης προσοχής καθώς η ανάδειξη και αποσαφήνιση της σημασίας τους παίζει και αυτή το δικό της ρόλο στη διαμόρφωση της ίδιας της πολιτικής ατζέντας (Silver, 1996, σ. 107).

Ερμηνείες της περιθωριοποίησης στις αρχές του 20ου αιώνα

Chicago School of Sociology

Μια από τις πρώτες συνολικές (και συνάμα, συλλογικές) προσπάθειες για την κατανόηση της δομής και της λειτουργίας της κοινωνίας ήταν αδιαμφισβήτητα οι ερευνητικές προσπάθειες της Σχολής του Σικάγου, ιδιαίτερα μέσα από τη λεγόμενη θεωρία της αστικής οικολογίας ('urban ecology'). Σημαντικότερη συνεισφορά στις αστικές επιστήμες ήταν το γεγονός ότι, από τη στιγμή της γένεσής της, οι ερμηνείες των κοινωνικών φαινομένων περνούσαν μέσα από την ανάλυσή της ίδιας της πόλης (Τάτσης, 2009, σ. 27). Κατά τον R.E Park, η πόλη αποτελεί το ιδανικό εργαστήριο για τη κοινωνιολογική μελέτη, καθώς σε αυτή αποκαλύπτει σε περίσσεια και με ένταση όλο το φάσμα της ανθρώπινης φύσης (Park, 1925, σ. 43).

Η Σχολή του Σικάγου ιδρύθηκε το 1892, σε μια πόλη που στο άνοιγμα του 20^{ου} αιώνα αποτέλεσε τον κόσμο της ετερογένειας. Η μαζική μετανάστευση στις αμερικάνικες πόλεις προκάλεσε ραγδαίους μετασχηματισμούς και συνετέλεσε σε ένα περιβάλλον πολυπολιτισμικότητας, ανταγωνισμού και ένδειας¹ Στοιχεία που ερμηνεύτηκαν ως συνθήκες μιας κοινωνικής αποδιοργάνωσης που έτεινε να αποκτήσει τις διαστάσεις ενός 'μετώπου' ('frontier') (Park, 1926, σ. 6). Τα παραπάνω έμοιαζαν να απαιτούσαν τον επαναπροσδιορισμό της ίδιας της κοινωνικής συνύπαρξης. Τι ήταν αυτό που έκανε την κοινωνία να διατηρείται; Σε αυτό το ερωτήμα, ο R.E. Park προσπάθησε να διαρθρώσει μια σχέση ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία. «Οι κοινωνίες συγκροτούνται από άτομα τα οποία δρουν συλλογικά» (Park & Burgess, 1921). Αυτές οι δι-ατομικές αλληλεπιδράσεις συγκροτούν ένα πλέγμα δομών, την «Κοινωνική Διάδραση»¹. Το άτομο εντάσσεται σε αυτό το πλέγμα μέσα από τις διαδικασίες της 'φυσικής επιλογής' ('natural selection') και του 'ηθικού κανόνα' ('moral order'), οι οποίες αφήνουν το αποτύπωμά τους στο χώρο της πόλης συγκροτώντας αντίστοιχα 'φυσικές περιοχές' ('natural areas') και 'ηθικές περιοχές' ('moral regions') (Park, 1926, σσ. 8,17). Η ερμηνεία αυτή προέρχεται από την υπόθεση ότι οι ανθρώπινες σχέσεις μπορούν πάντα να προσδιοριστούν, με περισσότερη ή λιγότερη ακρίβεια, με βάση την απόσταση. Στο μέτρο που κοινωνική δομή μπορεί να οριστεί ως προς τη θέση, οι κοινωνικές αλλαγές μπορούν να περιγραφούν με όρους κινητικότητας. Έτσι, οι ερευνητές της Σχολής του Σικάγου, με επικεφαλής τον Robert E. Park, οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα ότι η κοινωνία φανερώνει, σε μία από τις εκφάνσεις της, καταστάσεις που μπορούν να μετρηθούν και να περιγραφούν με μαθηματικούς τύπους (Park, 1926, σ. 4; Burgess, 1925, σ. 57). Η ανάπτυξη της ίδιας της πόλης, μαζί με τις αλλαγές στις επαγγελματικές κατηγορίες, την κατανομή τους, όπως επίσης, οι τιμές της γης, μπορούν να προσδιοριστούν από τη διαδικασία της κινητικότητας. Οι αλλαγές στην κοινωνικό-οικονομική κατάσταση ή την κοινωνική θέση ('status'), κατά τη υπόθεση αυτή, οδηγεί αναπόφευκτα σε μεταβολές της κατανομής του πληθυσμού (Park, 1925, σ. 11). Με αυτόν τον τρόπο η πόλη αποκτά μια οργάνωση που δεν έχει προσχεδιαστεί ή ελέγχεται¹ αποτελεί, σύμφωνα με τον Park, μια 'οικολογική διαδικασία' η οποία καθορίζει με τρόπο 'φυσικό' την ανάπτυξη της κοινωνίας, αλλά και της κατανομής της στην πόλη:

«Συνέπεια της ανάπτυξης της κοινότητας είναι η 'κοινωνική επιλογή' ('social selection') και ο διαχωρισμός (segregation) του πληθυσμού, καθώς και η δημιουργία, από τη μία πλευρά, των 'φυσικών κοινωνικών ομάδων', και από την άλλη πλευρά, των 'φυσικών κοινωνικών περιοχών'. Έχουμε συνειδητοποιήσει αυτή τη διαδικασία του διαχωρισμού στην περίπτωση των μεταναστών, και ιδιαίτερα στην περίπτωση των λεγόμενων ιστορικών φυλών, οι οποίοι, είτε μετανάστες είτε όχι, διακρίνονται από φυλετικά χαρακτηριστικά. Οι Chinatowns, οι Μικρές Σικελίες, και τα λεγόμενα «γκέτο», με τα οποία οι ερευνητές της αστικής ζωής είναι εξοικειωμένοι, αποτελούν ειδικές μορφές ενός γενικότερου είδους του φυσικού χώρου, που οι συνθήκες και τάσεις της ζωής στην πόλη αναπόφευκτα παράγει» (Park, 1926, σσ. 8-9).

Οι περιοχές αυτές τείνουν να συγκεντρώνουν ομάδες με όμοια χαρακτηριστικά, καθώς, σύμφωνα με τον συγγραφέα, οι φυσικές και συναισθηματικές – κοινωνικές αποστάσεις ενισχύουν η μια την

¹ Περισσότερα βλέπε στο (Τάτσης, 2009, σ. 30) και (Λαγόπουλος, 2009, σσ. 117-118)

άλλη, και η επιρροή της κατανομής του πληθυσμού συμμετέχει στις επιρροές της κοινωνικής τάξης και της φυλής στην εξέλιξη της κοινωνικής οργάνωσης (Park, 1925, σ. 11). Η διαδικασία του διαχωρισμού, μέσα από αυτήν την προσέγγιση χαρακτηρίζεται φανερά από την αποδοχή της ως μιας αναπόφευκτης/φυσικής συνθήκης της ζωής και ως τέτοια εντάσσεται στην οικολογική θεωρία. Ο εν λόγω διαχωρισμός των ομάδων λαμβάνει χώρα, πρώτα στη βάση της γλώσσας και της κουλτούρας, και μετέπειτα, πάνω στη βάση της φυλής (Park, 1926, σ. 9). Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι οι πολιτισμικοί παράγοντες είναι, κυρίως, η βάση του διαχωρισμού και τα υποκείμενα της είτε οι αλλοδαποί, είτε μέλη άλλων φυλετικών ομάδων (που προϋπάρχουν στην πόλη πριν το κύμα μετανάστευσης, Εβραίοι και στην πλειοψηφία τους Αφρο-Αμερικανοί).²

Ο διαχωρισμός μπορεί να οδηγήσει στην απομόνωση και στην περιθωριοποίηση των ατόμων. Σε μεγάλο βαθμό η πρώτη, όπως ερμηνεύεται «δεν είναι τόσο μια έκφραση της ηθελημένης επιθυμίας, αλλά είναι μια κατάσταση που επιβάλλεται από μια ψυχική μειονεξία (mental defectives), απότοκος μιας φυσικής πνευματικής και κοινωνικής έλλειψης που περιορίζει τις ομάδες αυτές σε περιβάλλοντα υποβαθμισμένα και λιγότερο επιθυμητά για τους κανονικούς ανθρώπους» (Park & Burgess, 1921, σ. 255). Το φαινόμενο αυτό, όπως περιγράφεται, είναι εμφανές στις αγροτικές κοινότητες όπου όπως μεταναστευτικών κινήσεων, όπως και στη σύγχρονη αστική μεταβολή, άσκησε μια ορισμένη φυσική επιλογή, όπως επίσης στις φτωχογειτονιές και τα φτωχότερα τμήματα των πόλεων, τόσο στις μεγάλες όσο και στις μικρές. Ο μαθητής και συνεργάτης του Park, ο Ernest W. Burgess, προσθέτει ότι ο διαχωρισμός περιορίζει την ανάπτυξη σε ορισμένες κατευθύνσεις, αλλά την απελευθερώνει σε άλλες. Οι περιοχές αυτές τείνουν να τονίσουν ορισμένα χαρακτηριστικά, για να προσελκύσουν και να αναπτύξουν το δικό τους είδος ατόμων, και έτσι να τείνουν να διαφοροποιούνται περαιτέρω. Έτσι, «ο καταμερισμός της εργασίας στην πόλη απεικονίζει όμοια την αποδιοργάνωση, την αναδιοργάνωση και την αύξηση της διαφοροποίησης» (Burgess, 1925, σ. 56). Αυτή η 'φυσική' διαφοροποίηση σε οικονομικές και πολιτιστικές ομάδες δίνει μορφή και χαρακτήρα στην πόλη, με το διαχωρισμό να προσφέρει στην ομάδα, μία θέση και ένα ρόλο στη συνολική οργάνωση της ζωής της πόλης. Όμως, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει άμεσα. Το νεοαφιχθέν άτομο, ο ξένος του νέου κόσμου, στέκει ανάμεσα σε δύο κόσμους, σε δύο πολιτισμούς. Η φάση αυτή ορίζεται ως οριακότητα. Στην κατάσταση της οριακότητας,³ κατά τον Park, το άτομο βιώνει μια ηθική διχοτομία, μια σύγκρουση, η οποία είτε τον οδηγεί στην επιλογή του κυρίαρχου πολιτισμικού τρόπου ζωής και στο δρόμο της επιτυχημένης ενσωμάτωσης, είτε επιλέγει την 'εκτροπή', που δεν εμπίπτει στους ηθικούς κανόνες της κοινωνίας⁴ (χωρίς κατεύθυνση και δίχως κοινωνικό έλεγχο – περιθωριακός άνθρωπος) (Τσιγκάνου, 2009, σσ. 244,249). Το όριο της κοινωνικής διάδρασης είναι το όριο της κοινωνίας. Σε αυτό το σημείο αναπόφευκτα ανακύπτει το ζήτημα της άρσης της οριακότητας και της ενσωμάτωσης των ομάδων στην τοπική κοινωνία.

Σύμφωνα με την οικολογική προσέγγιση, η οικολογική διαδικασία του διαχωρισμού, τροφοδοτεί την, εξίσου 'αναπόφευκτη', διαδικασία της αφομοίωσης (assimilation). Ο Park περιγράφει ότι στις 'φυσικές περιοχές' συντελείται μια διαδικασία επιλογής με βάση τα επαγγελματικά ενδιαφέροντα, την ευφυΐα και την προσωπική φιλοδοξία. Αποτέλεσμα της διαδικασίας αυτής είναι, ότι:

«το πιο ενθουσιώδες, πιο ενεργητικό και φιλόδοξο άτομο, πολύ σύντομα να απομακρύνεται από το γκέτο ή τη μεταναστευτική αποικία, για να μεταβεί σε μια περιοχή στην οποία συγκεντρώνονται και άλλες φυλετικές ομάδες και ζουν πλάι πλάι. Όλο και περισσότερο, καθώς οι δεσμοί της φυλής, της γλώσσας και του πολιτισμού έχουν αποδυναμωθεί, τα επιτυχημένα άτομα μετακινούνται επίσης από εκεί, για να βρω τελικά τις θέσεις τους στις επιχειρήσεις και στα ελεύθερα επαγγέλματα, μεταξύ των παλαιότερων πληθυσμιακών ομάδων, το οποίο έχει πάψει να ταυτίζεται με οποιαδήποτε γλώσσα και φυλετική ομάδα» (Park, 1926, σ. 9).

Οι παραπάνω προσεγγίσεις εντάσσουν τα ζητήματα του διαχωρισμού/περιθωριοποίησης – αφομοίωσης/ενσωμάτωσης σε ένα ιδιότυπο 'μεταβολισμό της πόλης', που πραγματοποιείται υπό τα

² Δεν είναι τυχαίο άλλωστε που κυρίαρχη τάση της Σχολής του Σικάγου για την αποκρυστάλλωση των κοινωνικών φαινομένων ήταν η εθνογραφική προσέγγιση.

³ Στο σημείο αυτό ο όρος marginality μεταφράζεται εδώ ως οριακότητα. Η έννοια της περιθωριοποίησης χρησιμοποιείται με διαφορετική χροιά από ότι τη δική μας προσέγγιση.

⁴ Της αυτόχθονης και κυρίαρχης κοινωνίας θα προσδιορίζαμε με μεγαλύτερη σαφήνεια.

πλαίσια ενός κοινωνικού ανταγωνισμού. Η προσέγγιση του ‘μεταβολισμού’ για τον McKenzie (The ecological approach, 1925) προσδιορίζεται μέσα από πέντε ‘οικολογικές διαδικασίες’: (α) Εισβολή (invasion), (β) Διαδοχή (succession), (γ) Συγκέντρωση (concentration), (δ) Εστίαση Συγκέντρωσης (centralization), (ε) Διαχωρισμός (segregation) (Λαγόπουλος, 2009, σ. 325). Η προσέγγιση αυτή έχει πολλά κοινά με αυτή του Burgess και φαίνεται να εξηγεί εννοιολογικά την παραπάνω διαδικασία. Η βάση της, και εδώ, είναι η συνθήκη του ανταγωνισμού, που εκφράζεται μέσα από την εισβολή – νέου πληθυσμού ή χρήσης⁵ - η οποία τροφοδοτεί τη διαδοχή, δηλαδή το μετασχηματισμό του κοινωνικο-οικονομικού χαρακτήρα της περιοχής (McKenzie, 1925, σ. 75). Οι άλλες τρεις έννοιες περιγράφουν τη μορφή που αποκτά ο ‘οικολογικός μεταβολισμός’. Ο Burgess, επιχειρήσε να αναπαραστήσει την οικολογική ανάπτυξη της πόλης και η κατανομή του πληθυσμού στο γνωστό ομόκεντρο μοντέλο⁶ (Burgess, 1925, σ. 50). Το μοντέλο αυτό προσδιορίζει μέσα από τους επάλληλους δακτυλίους τις χρήσεις και τον κοινωνικο-οικονομική τους χαρακτήρα ενώ στα πλαίσια της λογικής του ‘μεταβολισμού’ θεωρεί ότι η πόλη έχει μια εγγενή φυγόκεντρη τάση ανάπτυξης και ανακατανομής του πληθυσμού της από το μία ζώνη στην επόμενη, ακολουθώντας το σχήμα της εισβολής – διαδοχής. Το μοντέλο αυτό αποδίδει τρεις φάσεις του διαχωρισμού, οι οποίες αντιστοιχούν σε τρεις χωρικές ενότητες: η πρώτη είναι το “slum”/ “ghetto”, ο χώρος εγκατάστασης των πρώτων μεταναστών και των ‘ιστορικών φυλών’, η δεύτερη είναι ο εθνο-φυλετικός θύλακας, των μεταναστών δεύτερης γενιάς και η τρίτη είναι τα προάστια, όπου αποτελεί την τελευταία φάση της μετάβασης και συνεπάγεται την ‘αφομοίωση’ των μετανάστων μέσα από τη διάσπαρτη κατανομή του πληθυσμού τους στο αστικό περιβάλλον. Το μοντέλο αυτό προσδιορίζει χρονικά και χωρικά τη διαδικασία της ‘αφομοίωσης’ και την ανάγει σε μια γραμμική διαδικασία με τελικό προορισμό την ‘άρση’ του προσδιορισμού των ατόμων με βάση τη φυλή και γλώσσα και του χωρικού τους διαχωρισμού. Σε αντίθεση με τον Burgess, ο McKenzie χρησιμοποίησε έννοιες του μεταβολισμού για να προσδιορίσει γενικά φαινόμενα και τις χωρικές τους σχέσεις (ή και το αντίστροφο) επιτρέποντας μια λιγότερο ντετερμινιστική οπτική⁷ σε σχέση με το χωρικό πρότυπο του Burgess. Σε κάθε περίπτωση, το μοντέλο αυτό αποτελεί μια από τις βάσεις της Σχολής του Σικάγου για την ερμηνεία των χωρο-κοινωνικών φαινομένων.

Όπως επισημαίνει ο Park μια τυπική αστική κοινότητα είναι στην πραγματικότητα πολύ πιο περίπλοκη από ό,τι περιγράφει αυτή η προσέγγιση, το κύριο σημείο, ωστόσο, είναι ότι παντού η κοινωνία έχει την τάση να ακολουθεί κάποιο πρότυπο (pattern), και το πρότυπο αυτό αποδεικνύεται πάντα να είναι ένας αστερισμός τυπικών αστικών περιοχών, οι οποίες μπορούν να προσδιοριστούν γεωγραφικά και χωρικά. Όλα αυτά τονίζουν τη σημασία της τοποθεσίας, της θέσης και της κινητικότητας ως δείκτες για τη μέτρηση, την περιγραφή, και τελικά, την εξήγηση των κοινωνικών φαινομένων (Park, 1926, σσ. 11-12).

Κριτικές

Το πλέγμα των ερμηνειών της ανάπτυξης της κοινωνίας στον αστικό ιστό, της συσχέτισης των δύο αυτών πόλων σε μια γενική θεωρία, επέκτησε σημαντικούς οπαδούς και συνεχιστές της παράδοσης της Σχολής του Σικάγου, μαζί και με μεγάλους αντιπάλους, οι οποίοι άσκησαν δριμύτατη κριτική ιδιαίτερα στις επόμενες γενιές κοινωνιολόγων και γεωγράφων. Στο σημείο αυτό θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε τις σημαντικότερες κωδικοποιώντας ταυτόχρονα την προκείμενη θεωρία. Μια εκ των αυτών σχετίζεται με την υπερεκτίμηση της ταύτισης της κοινωνικής αποστάσης με τη χωρική αποστάση, σε σημείο που η απουσία της δεύτερης να συνεπάγεται την ελαχιστοποίηση

⁵ «Υπάρχουν πολλά είδη ενδοκοινωνικής εισβολής, αλλά σε γενικές γραμμές μπορούν να χωριστούν σε δύο κύριες κατηγορίες: εκείνες που προκύπτουν από την αλλαγή στη χρήση της γης, καθώς και εκείνες που την αλλαγή των υποκειμένων»

⁶ Ο Burgess προτείνει ένα πρότυπο ομόκεντρου επέκτασης της πόλης από το επιχειρηματικό της κέντρο (1) “The Loop”, στην υποβαθμισμένη μεταβατική ζώνη των μεταναστών (2) “slums”, με παρουσία επιχειρήσεων και ελαφριάς βιομηχανίας’ ακολουθεί ο τρίτος δακτύλιος των εργατών, των εμπορουπαλλήλων (3), οι οποίοι εκμεταλλεύονται την καλή σύνδεση με το κέντρο στην περιοχή. Η τελευταία αντιπροσωπεύει τη ζώνη φυγής (διαδοχή) των “slums” και θεωρείται υποδοχές της δεύτερης γενιάς μεταναστών. Η επόμενη ζώνη βρίσκονται οι πολυτελής κατοικίες της αστικής τάξης ή αυστηρά οριοθετημένα οι κατοικίες των μονογονεϊκών οικογενιών, ενώ πέρα από τα όρια της πόλης βρίσκονται τα προάστια ή οι πόλεις δορυφόροι.

⁷ Στο τελευταίο κεφάλαιο θα δούμε πως υιοθετούνται – επαναπροσδιορίζονται οι έννοιες αυτές, βλέπε στην ανάλυση για Massey & Denton (1988).

της πρώτης, δηλαδή, η κοινωνική 'αφομοίωση' – κοινωνική ένταξη προϋποθέτει τη χωρική ανάμιξη, δηλαδή την άρση του διαχωρισμού (Peach, 2005, σ. 46; Marcuse, 2005; Wacquant, 2008; Vaughan & Arbaci, 2011). Το γεγονός αυτό προσέδωσε ένα εγγενή αρνητικό χαρακτήρα σε κάθε διάσταση διαχωρισμού (Vaughan & Arbaci, 2011; Peach, 2005, σ. 34), ένα αναπόφευκτο και αναγκαστικό καλό (Λαγόπουλος, 2009, σ. 325). Η κριτική αυτή επεκτείνεται στο γεγονός ότι η Σχολή του Σικάγου απέτυχε να κάνει διάκριση μεταξύ των γκέτο και του ενθο-φυλετικού θύλακα. Το γεγονός εξομοίωσε τις διαστάσεις αιτίες-συνέπειες του διαχωρισμού-περιθωριοποίησης, δηλαδή δεν κατάφερε να επισημάνει τη διαφορά μεταξύ του εκούσιου θύλακα και επιβαλλόμενου ("voluntary enclave" – "enforced enclave") (Peach, 2005). Επιπλέον, παραποιοιήθηκε η εικόνα της εθνο-φυλετικής ιστορίας στις Ηνωμένες Πολιτείες μέσα από την ερμηνεία της αρχικής γκετοποίησης όλων των εθνοτικών ομάδων (στα πρώτα στάδια της εγκατάστασης τους). Το τελευταίο οδήγησε στην υπόθεση ότι οι θύλακες των μεταναστών από την Ιρλανδία, την Ιταλία, και των άλλων εθνοτικών ομάδων χαρακτηρίζονταν από ομοιογένεια, πράγμα αναληθές, όπως επισημαίνει ο Peach (2005). Επιπρόσθετα, σημαντική κριτική είναι η έμφαση της Σχολής του Σικάγου, κυρίως μέσω του Park και Burgess, στην πολιτιστική διάσταση ως τη βάση του διαχωρισμού. Οι τελευταίοι ενώ στην περιγραφή της δυναμικής της πόλης περιγράφουν τη σημασία της τιμής της γης, όπως προκύπτει από τις δραστηριότητες και την ποιότητα του αρχιτεκτονικού περιβάλλοντος, όπως επίσης και παιχνίδια κερδοσκοπίας⁸, στην κατανομή του πληθυσμού, αυτή συντελείται στη βάση μιας 'ηθικής αρχής' και 'φυσικής επιλογής' στη βάση πολιτιστικών και φυλετικών διαχωρισμών.

Τα παραπάνω σύμφωνα με αρκετούς, προέρχεται από την ίδια την νοσηματοδότηση της διαδικασίας της 'αφομοίωσης'. Η διαδικασία της κοινωνικής αφομοίωσης, εναλλακτικά χρησιμοποιείται και ως επιπολιτισμός ("acculturation"), του ξένου κοινωνία υποδοχής, συντελείται με την υιοθέτηση του κυριάρχου αστικού τρόπου ζωής και την αντίστοιχη αποδόμηση της πολιτιστικής του ταυτότητας. Η 'αφομοίωση' προσδιορίζεται με ένα γραμμικό και μονοδιάστατο τρόπο (Finney & Simpson, 2009, σ. 9; Μαλούτας, 2009, σ. 396). Η προβολή μιας 'ηθικής' διάστασης στην οργάνωση της κοινωνίας και της κοινωνικής αφομοίωσης των νεοεισερχόμενων, μέσα από τις διαδικασίες της 'φυσικής επιλογής', οδηγεί στην έμφαση στην 'ατομική' διάσταση της διαδικασίας κοινωνικής ένταξης. Ο Park (1972) ενώ, όπως περιγράφει ο ίδιος, «Το άτομο δεν μπορεί να αποτελέσει η βασική μονάδα της κοινωνιολογικής έρευνας, αντιθέτως η κοινωνική ομάδα μπορεί να αποτελέσει το αντικείμενο της κοινωνιολογικής εξήγησης» (Λαγόπουλος, 2009, σ. 118), διατηρεί την έμφαση στο άτομο. Ο διαχωρισμός συντελείται μέσα από την ατομική επιλογή και το φυσικό ανταγωνισμό αποκτώντας ηθική και ατομική διάσταση και δευτερευόντως ένα κοινωνικό πρόβλημα, το ίδιο και η έκβαση της αφομοίωσης, η οποία ανάγεται στην ατομική στάση – έμφυτη ικανότητα των μειονοτήτων (Μαλούτας, 2009, σ. 390). Ο David Harvey (1973), επισημαίνει τη διαφορά ανάμεσα στην προσέγγιση της Σχολής του Σικάγου και αυτής του Engels (1884) για τα δεινά της εργατικής τάξης στην Αγγλία, στο ομώνυμο βιβλίο. Ο Engels περιέγραψε τις διακριτές περιοχές στο Μάνστεστερ μέσα από μια ιστορική κοινωνικο-οικονομική ερμηνεία. «Η 'ηθική αρχή' που συγκροτεί την κοινωνία όπως την είδαν οι Park & Burgess, δεν σχετίζεται με την κοινωνική αλληλεγγύη του πρώτου. Τα δεινά της πόλης ήταν αναπόφευκτα απόρροια του αδυφάνου καπιταλιστικού συστήματος και η κοινωνική αλληλεγγύη αναδύθηκε μέσα από τη λειτουργία της οικονομίας» (Harvey, 2009 (1973), σ. 133).

Ενδιαφέρον έχει η διάσταση της προσέγγισης του McKenzie, η οποία σε αντίθεση με τους Park και Burgess, στέκεται περισσότερο στη σημασία της οικονομικής διάστασης και της αξίας της γης⁹, παρόλα αυτά αναπαράγει τη βάση της οικολογικής θεωρίας. Στα πλαίσια αυτά, ο Τάτσης επικαλείται την κριτική του Rossides (1978), σύμφωνα με την οποία, «οι προσεγγίσεις της Σχολής του Σικάγου φαίνεται, από τη μια, να αγνοούν την ιστορική διάσταση και από την άλλη αν αποδέχονται τα θεμελιώδη αξιωματικά της φιλελεύθερης ιδεολογίας, από τον ακραίο ατομικισμό, μέχρι την άκριτη αποδοχή των δομικών-θεσμικών πλαισίων της κοινωνικής δράσης των υποκειμένων» (Τάτσης, 2009, σ. 35). Η πίστη για τη δυνατότητα της επιστήμης να προσφέρει τα εργαλεία για τη κατανόηση και την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων, μέσα από την αποδοχή της 'πραγματικότητας' ως έχει και δεν κατάφεραν να διαμορφώσουν το ευρύτερο πλαίσιο για την ερμηνεία της ρίζας των χωρο-κοινωνικών

⁸ «Η ιδιοκτησία η οποία προορίζεται για κερδοσκοπική αξιοποίηση συνήθως αφήνεται να υποβαθμιστεί» (Park, 1926, σ. 6).

⁹ «Το σημείο της υψηλότερης αξίας γης που αντιπροσωπεύει το κέντρο ή η κορυφή του σχηματισμού (όχι απαραίτητα το γεωγραφικό κέντρο, αλλά το οικονομικό ή πολιτιστικό κέντρο), ενώ τα σημεία της κατώτατης ταΐμης της γης αντιπροσωπεύουν την περιφέρεια του σχηματισμού ή διαχωριστική γραμμή μεταξύ δύο γειτονικών σχηματισμών» (McKenzie, 1925, σσ. 77-78) και «Αξία της γης είναι ο καθοριστικός παράγοντας επιρροής του διαχωρισμού των τοπικών περιοχών και του καθορισμού των χρήσεων για τις οποίες μια περιοχή υποδέχεται. Τις Αξίες γης καθορίζει ειδικότερα το είδος του κτιρίου που πρόκειται να ανεγερθεί σε μια συγκεκριμένη περιοχή» (McKenzie, 1925, σ. 204).

φαινομένων αρνητικές συνέπειες για την κατανόηση των εθνοτικών περιοχών στις σύγχρονες πόλεις (Peach, 2005).

Παρόλα αυτά, η Σχολή του Σικάγου έθεσε τη βάση της προβληματικής για τη σχέση της πόλης με την κοινωνία, τη σημασία της εθνογραφίας και το εννοιολογικό πλαίσιο για την κοινωνική ενσωμάτωση και το χωρο-κοινωνικό διαχωρισμό. Ο Θωμάς Μαλούτας επισημαίνει ότι η παρακαταθήκη αυτή θα πρέπει να αξιολογηθεί στο πλαίσιο που διαμορφώθηκε, ενώ η αξιοποίηση των εννοιολογικών εργαλείων της θεωρίας της Σχολής οφείλει να εγγράφεται κάθε φορά στα σύνθετα πλαίσια του τόπου και της εποχής. Άλλωστε όπως, τονίζει, οι κριτικές που τις ασκήθηκαν αποτελούν ακόμα και σήμερα πεδία αντιπαράθεσης και επαναπροσδιορισμού (Μαλούτας, 2009, σ. 382).

Σύγχρονες Προσεγγίσεις της Περιθωριοποίησης Από τους Urban Underclass στους Urban Outcasts

Η γέννηση των underclass - Η έννοια στη Φορντιστική εποχή

Η επίμαχη έννοια των underclass επινοήθηκε για πρώτη φορά το 1963, από τον Gunnar Myrdal, χρησιμοποιώντας την παλιά Σουηδική λέξη για την κατώτερη τάξη, για να περιγράψει τους νέους underclass της Αμερικής. Ο Myrdal χρησιμοποιείται τον νέο αυτό όρο, γιατί ήθελε να τονίσει τη δημιουργία, στην τότε εύπορη αμερικανική οικονομία, μιας «δίχως δικαιώματα τάξης ανέργων, αδύναμων για εύρεση εργασίας και υποαπασχολούμενων, οι οποίοι όλο και πιο απελπιστικά τίθονταν εκτός της πορείας της χώρας, χωρίς να μοιράζονται τη ζωή, τις φιλοδοξίες και τα επιτεύγματά της» (Myrdal, 1963:10). Ο Myrdal είχε ήδη εντοπίσει από τότε, αυτό που σήμερα ονομάζουμε μεταβιομηχανική οικονομία, και είχε παρατηρήσει ότι, δεδομένου ότι απαιτεί λιγότερους εργαζομένους, κάποιοι θα είχε ως αποτέλεσμα να αναγκαστούν να βρεθούν στο περιθώριο του εργατικού δυναμικού σε έναν νέο και μόνιμο τρόπο (Gans, 1996, σ. 142).

Ο Myrdal, παραχωρώντας αρκετές λεπτομέρειες σχετικά με την ιδέα του, έδειξε ότι για αυτόν το πρόβλημα ήταν ζήτημα δομικό (structural): οι άνθρωποι που περιέγραφε ήταν οικονομικά θύματα. Αργότερα όταν αναθερμάνθηκε η συζήτηση για τη αστική περιθωριοποίηση, αν και κάποιοι κοινωνιολόγοι όπως ο William J. Wilson (1978, 1987) συνέχισαν τον προσδιορισμό των Αφρο-αμερικανών underclass στη βάση του Myrdal, ένα έντονο δημοσιογραφικό ρεύμα χρησιμοποίησε τον όρο δίνοντας έμφαση στη κοινωνική συμπεριφορά, βοηθώντας έτσι στο να μετατραπεί στον δημοφιλή αμερικάνικο όρο που έχει σήμερα. Στην συμπεριφορική της μορφή, ο όρος underclass είναι ο διάδοχος άλλων προηγούμενων εννοιών όπως, 'rauper' (άπορος), 'tramp' (μετέωρος), 'feble-minded' (διανοητικά καθυστερημένος) and 'shiftless' (ανίκανος), για να γίνει το τελευταίο ιδίωμα μιας γενικής κατηγορίας: 'the deserving poor' (οι ανάξιοι φτωχοί) (Gans, 1996, σ. 42). Ως εκ τούτου, ο όρος αυτός, από την εποχή που πρωτοδιατυπώθηκε, εξελίσσεται σε μια έννοια ρευστή, αφετηρία πολλών διαφορετικών ερμηνευτικών προσεγγίσεων και ιδεολογικά ιδιαίτερα αμφίσημη (Silver, 1996, σσ. 106,121,122).

UNDERclass – underCLASS (?)

Βλέπουμε ότι από τη δεκαετία του 1970 και μετά συνεχίζουν και αναδύονται πολλές ερμηνείες της αστικής περιθωριοποίησης κάτω από τον ρόλο underclass. Η Silver (1996) σε μια παράλληλη ανάγνωση της χρήσης του όρου σε Αμερική, Βρετανία και Γαλλία παρατηρεί δύο συν μια βασικές διαστάσεις: (i) τις προσέγγισεις που δίνουν έμφαση στο πρώτο συνθετικό του όρου, 'under' - ερμηνεύοντας τις αιτίες και τα χαρακτηριστικά της αστικής περιθωριοποίησης με βάση τη συμπεριφορά, την κουλτούρα, τη δομή των νοικοκυριών – (ii) σε σχέση με αυτές που τονίζουν το δεύτερο συνθετικό, class – αναζητώντας τη δομική και ταξική του διάσταση (Silver, 1996). Η τρίτη οπτική (iii) φαίνεται να επιλέγει άλλους ερμηνευτικούς όρους – τρόπους και εν πολλοίς ταυτίζεται με την αμφισβήτηση της καταλληλότητας της έννοιας των underclass ως ερμηνευτικού εργαλείου. Έτσι, εδώ θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε τους δύο πρώτους πόλους των προσεγγίσεων (μέσα στις οποίες παριδφύει με την κριτική της η τρίτη), ενώ τον τρίτο πόλο θα έχουμε με την ευκαιρία να αναλύσουμε σε επόμενο υποκεφάλαιο.

Έτσι, από αυτές τις δύο οπτικές προκύπτει ένας δυισμός που εμφατικά θα μπορούσε να προσδιοριστεί ως UNDERclass – underCLASS. χωρίς αυτό να σημαίνει απόλυτα ότι κάθε ερμηνευτική προσπάθεια στρατεύεται μονομερώς υπέρ της μιας ή της άλλης.¹⁰ Αυτό που θέλουμε να τονίσουμε μέσα από τον παραπάνω δυισμό είναι η διάσταση ανάμεσα στη Συμπεριφορική και τη Δομική οπτική που ενυπάρχει κάτω από την έννοια των underclass. Μια διάσταση με ιδιαίτερη φόρτιση και ένα πεδίο σε συνεχή αντιπαράθεση.

¹⁰ Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το έργο του William Julius Wilson, ο οποίος αναγνωρίζει από τη μια τη δομική διάσταση της περιθωριοποίησης των underclass και ταυτόχρονα επισημαίνει τη σημασία των κοινωνικών/πολιτισμικών τους χαρακτηριστικών στην αναπαραγωγή των δεινών τους.

Πρώτες προσεγγίσεις των Underclass στη
Μετα-Φορντιστική εποχή

Ένα έργο το οποίο προσπάθησε να επαναπροσδιορίσει τη σχέση της φυλής με την αστική περιθωριοποίηση, ήταν το, "The Declining Significance of Race" («Η Μειούμενη Σημασία της Φυλής») (1978), του William Julius Wilson. Ένα δυναμικό αλλά ιδιαίτερα αμφιλεγόμενο έργο, με μεγάλη επιρροή στη χρήση της έννοιας των underclass. Στο εργό αυτό, όπως γίνεται αντιληπτό από τον τίτλο του, διαπραγματεύεται μεταξύ άλλων την απομείωση της σημασίας του φυλετικού διαχωρισμού στην αστική περιθωριοποίηση. Ο Wilson προσπαθώντας να αντιληφθεί τις αιτίες της αναπαραγωγής της αστικής φτώχειας και της δημιουργίας των underclass, επιχειρεί να αναδείξει τις οικονομικές/ταξικές ανισότητες έναντι των φυλετικών. Έτσι, στην πρώτη εκδοση του, η έννοια χρησιμοποιήθηκε για να αναφερθεί σε αυτούς που «βρίσκονται το κάτω μέρος της κοινωνικής ιεραρχίας», προτείνοντας ότι αυτός ο προσδιορισμός θα μπορούσε να περιγράψει τον πληθυσμό που βρίσκεται κάτω από τη γραμμή της φτώχειας (Wilson W. J., 1978). Μέσα από μια ιστορική ανάλυση της εξέλιξης της Αφροαμερικάνικης κοινότητας παρατηρεί ότι τόσο στην προβιομηχανική, όσο και στη βιομηχανική περίοδο, διαμορφώθηκαν από το σύστημα της παραγωγής, την πολιτεία και τη μεταξύ τους σχέση, συνθήκες φυλετικής καταπίεσης, που κυμαίνονται από την εκμετάλλευση της εργασίας και τον περιορισμό της πρόσβασης στους οικονομικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς πόρους από τους Λευκούς. Η οικονομική κατάσταση σταδιακά έγινε πιο σημαντική από τη φυλή στον προσδιορισμό των ευκαιριών στη ζωή των μεμονωμένων Αφροαμερικανών. Η βάση της φυλετικής ανισότητας ήταν κυρίως οικονομική, με το κράτος να είναι ένα εργαλείο για την ενίσχυση των προτύπων των φυλετικών σχέσεων που αναπτύχθηκαν από τις σχέσεις παραγωγής. Παρόλα αυτά ο Wilson πιστεύει ότι, ενώ τα κοινωνικά προβλήματα της αστικής ζωής στις Ηνωμένες Πολιτείες είναι, σε μεγάλο βαθμό, προβλήματα φυλετικών ανισοτήτων, οι αιτίες της αναπαραγωγής τους δεν μπορούν να ειπωθούν μόνο από την οπτική των φυλετικών διακρίσεων (Wilson W. J., 1987, σ. 22). Το ζήτημα είναι πιο πολύπλοκο. Οι ιστορικές διάκρισεις είναι πολύ πιο σημαντικές από τις σύγχρονες, για την εξήγηση των δεινών των underclass, αλλά η πλήρης εκτίμηση των επιπτώσεων των ιστορικών διακρίσεων είναι αδύνατη χωρίς να ληφθούν υπόψη και άλλες ιστορικές και συγχρονικές δυνάμεις οι οποίες επίσης έχουν επηρεάσει τις εμπειρίες και την συμπεριφορά των εξαθλιωμένων αστικών μειονοτήτων (Wilson W. J., 1987, σσ. 32-33).

Σε ένα πρώτο βήμα, ο συγγραφέας προσπαθεί να δει τη σχέση του ιστορικού ρατσισμού με τις τελευταίες μεταβολές των underclass. Επιχειρηματολογεί ότι δεν είναι άμεσα εμφανές πώς μπορεί να εξηγηθεί η διεύρυνση των οικονομικών και ταξικών διακρίσεων στο εσωτερικό της Αφροαμερικάνικης κοινότητας, ούτε πώς αυτός ο ρατσισμός κατευθύνεται με ίση δύναμη μεταξύ των στρωμάτων της κοινότητας. Περισσότερο από όλα, θεωρεί ότι δεν είναι προφανές πώς ο ρατσισμός μπορεί να οδηγήσει σε ταχύτερη κοινωνική και οικονομική υποβάθμιση στο κέντρο της πόλης στην μετά της κατοχύρωσης των φυλετικών δικαιωμάτων εποχής, σε σχέση με την περίοδο που προηγήθηκε αμέσως μετά τη πολιτική τους κατάκτηση» (Wilson W. J., 1987, σ. 11). Τα παραπάνω οδηγούν τον Wilson στο συμπέρασμα ότι παρά το γεγονός ότι τα προβλήματα αυτά σε μεγάλο βαθμό επικεντρώνεται κυρίως στις αστικές περιοχές, θα ήταν σοβαρό λάθος η υπόθεση ότι προσβάλλουν όλα τα τμήματα της αστικής μειονοτικής κοινότητας. Αντίθετα, θεωρεί ότι τα προβλήματα αυτά μαστίζουν δυσανάλογα τους underclass του γκέτο (Wilson, 1987, σ. 21).

Σε δεύτερο επίπεδο, έχοντας επαναπροσδιορίσει την εθνο-φυλετική διάσταση της περιθωριοποίησης, επιχειρεί να περιγράψει τις σύγχρονες 'παθολογίες' του γκέτο, μέσα από τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών του υποκειμένων. Η ανάλυση αυτή εκτείνεται πέρα από τη ταξική διάσταση, θεωρώντας ότι κατάσταση των underclass δεν αντικατοπτρίζεται από την γενική αναγωγή τους σε «κατώτερη τάξη», αλλά σημασία έχουν κοινωνικά χαρακτηριστικά όπως, η οικογενειακή δομή - μεγάλη παρουσία μονογονεϊκών οικογενειών με γυναίκα επικεφαλής, οι γεννήσεις εκτός γάμου - η οικονομική εξάρτηση από τα κοινωνικά επιδόματα, η μεγάλη παρουσία ανήλικων και τα μεγάλα ποσοστά ανήλικων χωρίς σταθερή κατοικία κ.τλ. Τόσο ο τόπος, όσο και τα χαρακτηριστικά των ατόμων, συνδέονται άμεσα με την μαύρη κοινότητα των γκέτο, ενώ οι αναφορές στην οικογενειακή δομή αναδύουν ταυτόχρονα την έμφυλη διάσταση της ερμηνευτικής των underclass.

Πέρα από τη δυνάμει φυλετική κατανομή τους (Wilson W. J., 1987, σ. 20), οι παθογένειες αυτές φαίνεται κατά τον ίδιο να συνεπάγονται διαφορετικής αντιμετώπισης ανάλογα με τη φυλετική ομάδα:

«Αν κάποιος ήθελε να διεξαγάγει μια μελέτη που απλά θα σύγκρινε τις αντιδράσεις των λευκών φτωχών με εκείνες των φτωχών μαύρων ανεξάρτητα των επιδράσεων της συγκέντρωσης (concentration effects), δηλαδή, χωρίς να λάβουμε υπόψιν τις γειτονίες στις οποίες τείνουν να μένουν οι λευκοί και οι μαύροι, θα καταλήξει σε συμπεράσματα σχετικά με τη στάση, τις νόρμες, τη συμπεριφορά και τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού κεφαλαίου που θα είναι ευνοϊκά για φτωχούς λευκούς και δυσμενής για τους φτωχούς μαύρους» (Wilson W. J., 1987, σ. 58).

Τη θέση αυτή ο συγγραφέας υποστηρίζει επιπρόσθετα λέγοντας ότι οι χωρο-κοινωνικοί σχηματισμοί των underclass δεν είναι μόνο «οικολογικά και οικονομικά πολύ διαφορετικοί» από τις φτωχές περιοχές των λευκών, αλλά είναι διαφορετικές από την ίδια τους την «οικολογική και οικονομική» δομή σε σχέση με μερικές δεκαετίες πιο πίσω (Wilson W. J., 1987, σ. 60). Τα παραπάνω ο Wilson θεωρεί, με βάση ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία, ότι είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ανάλυσης των underclass. Η προσέγγιση του αυτή, όπως υποστηρίζει ο ίδιος, έρχεται να καλύψει ένα ερευνητικό κενό που έχει αφήσει η ριζοσπαστική πτέρυγα των αστικών αναλυτών σε μια προσπάθεια να αποφευχθεί ο στιγματισμός των κατοίκων των γκέτο, είτε από φόβο του χαρακτηρισμού τους ως ρατσιστές, είτε από τις ανασυχίας τους να μην παράξουν ρατσιστικά επιχειρήματα. Όμως, θεωρεί ότι η αποφυγή της ένταξης των ζητημάτων της συμπεριφοράς από τη ριζοσπαστική έρευνα, επιτρέπει τις συντηρητικές προσεγγίσεις να προβάλλουν με μεγαλύτερη ένταση τα δικά επιχειρήματα τους, τα οποία εύκολα υιοθετούνται και αποκτούν δημοτικότητα (Wilson W. J., 1987, σ. 8)

Στα ίδια πλαίσια κινήθηκε και ο Glasgow (The Black Underclass, 1980), ο οποίος υποστήριξε ότι η μακροχρόνια φτώχεια, ανεξαρτήτως φυλή ή εθνικότητα, είναι αυτή που προσδιορίζει τους underclass, από άλλες φτωχές ομάδες, παράλληλα με άλλα δομικά ή κοινωνικά κριτήρια. Ο Douglas Glasgow μελετώντας τους νέους Αφροαμερικανούς που συμμετείχαν στην εξέγερση του Watts στο Los Angeles το 1965 προειδοποίησε για την ανάδυση underclass ως «ενός μόνιμου στοιχείου της κοινωνικής δομής της χώρας...η οποία αποτελεί μια από τις σημαντικότερες εξελίξεις την τελευταία εικοσαετία». Το έργο του, εστιασμένο στους νεαρούς Αφροαμερικανούς των γκέτο, εκ των οποίων πολλοί ζούσαν αντισυμβατικές ζωές, μπορούσε να παρερμηνευτεί, όπως και το έργο του Wilson, ως μια συμπεριφορική προσέγγιση, η οποία περιορίζεται αρκετά στην αποκλίνουσα συμπεριφορά της Αφροαμερικάνικης κοινότητας

Έπιπλέον, η σύνδεση της συμπεριφοράς με την κατάσταση της περιθωριοποίησης, σχετίζεται, ενώ μένουμε χωρίς σημαντική αλλαγή στον ορισμό, θα αντιμετωπίζονται σε μια πιο ανησυχητική εικόνα. Αυτό όχι μόνο βοήθησε θεμελίωση του όρου, διευκόλυνε επίσης συνδέει την εικόνα των underclass κυρίως με ορισμένα τμήματα του μαύρου φτωχών.

Underclass και Συμπεριφορική Οπτική

Παρότι οι περισσότερο δυναμικές και με μεγάλη επιρροή προσεγγίσεις για τους underclass τη δεκαετία του 1960 διατυπώθηκαν από τους ριζοσπαστικούς ερευνητές, τα συντηρητικά επιχειρήματα πέρασαν στο προσκήνιο τη δεκαετία του 1980, παρότι υποστήκανε μόνο μικρές τροποποιήσεις από το 1960 (Wilson W. J., 1987, σ. 13).

Μεγάλη δημοσιότητα δόθηκε στην έννοια των underclass με έμφαση την Συμπεριφορική Προσέγγιση από την πλευρά των δημοσιογράφων και ιδιαίτερα από τον αρθρογράφο Auletta, της δημοφιλούς εφημερίδας New Yorker. Ο Auletta χρησιμοποιώντας τη θεωρία και διεξάγοντας πολλές συνεντεύξεις επιχείρησε να καταγράψει τις αιτίες και τα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά των underclass. Η δουλειά του στηρίχθηκε στην υπόθεση ότι οι Underclass αποτελούν μια ομάδα υποκειμένων, των οποίων η αποκλίνουσα κοινωνική συμπεριφορά, οι κοινωνικές αδυναμίες, μαζί με τη φτώχεια, είναι τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά, τα οποία τους διαχωρίζουν από τις υπόλοιπες ομάδες του πληθυσμού που ζουν σε συνθήκες φτώχειας (Aronte, 1990, σ. 124). Μέσα σε ένα χρόνο (1982) ο δημοσιογράφος κατάφερε να έχει ένα τεράστιο αντίκτυπο στη χρήση του όρου. Η Συμπεριφορική Προσέγγιση μέσα από τη δουλειά του κυκλοφόρησε ευρέως και έγινε αποδεκτή, καθορίζοντας τα πρότυπα για τις περισσότερες μεταγενέστερες εργασίες.

Πολλές ερευνητικές προσπάθειες συγκροτήθηκαν κάτω από το ίδιο πλαίσιο. Μεγάλο θεωρητικό βάρος για τους υποστηρικτές της Συμπεριφορικής Προσέγγισης δόθηκε στο συσχετισμό των

underclass με την έννοια της «κουλτούρας της φτώχειας» (“culture of poverty”). Η έννοια αυτή διατυπώθηκε από τον ανθρωπολόγο Oscar Lewis το 1968, οποίος περιέγραψε την «κουλτούρα της φτώχειας», ως την «ταυτόχρονη υιοθέτηση και αντίδραση των φτωχών στην περιθωριακή τους κατάσταση σε μια ταξικά στρωματοποιημένη, έντονα ατομικιστική, καπιταλιστική κοινωνία». Παρότι η ερμηνεία αυτή συγκροτήθηκε πάνω στη σχέση των βασικών δομικών αλλαγών της κοινωνίας με τη μεταβολή των κοινωνικών χαρακτηριστικών των φτωχών, οι συντηρητικοί ερευνητές της αστικής φτώχειας εστίασαν τα επιχειρήματά τους στις συσχετίσεις της κουλτούρας, με το οικογενειακό ιστορικό και τον ατομικό χαρακτήρα των underclass (Wilson W. J., 1987, σ. 13). Τα επιχειρήματά τους επέκτησαν μεγαλύτερη ένταση πάνω στη σύγκριση των underclass του ‘μαυρου γκέτο’ με τις μεσαίες επαγγελματικές, αλλά και εργατικές ομάδες της Αφροαμερικάνικης κοινότητας. Μέσα από αυτή την ενδοφυλετική σύγκριση, οι υποστηρικτές της Συμπεριφορικής Προσέγγισης, έδωσαν έμφαση στην αποκρυστάλλωση μιας «κουλτούρας της φτώχειας» του γκέτο, ως αποτέλεσμα της άρσης των πολιτιστικών περιορισμών που είχε συνειδητά επιβάλει η μεσαία και εργατική τάξη των μαύρων πριν αυτοί αποχωρήσουν από το χώρο του γκέτο (Wilson, 1987, σ. 55). Η ομοιογενοποίηση των κοινωνικού χαρακτήρα των γκέτο και η χωρική απομόνωση των υποκειμένων δημιούργησε συνθήκες αναπαραγωγής του αποκλεισμού. Η χωρο-κοινωνική απομόνωση ταυτίστηκε με τη ρητορική της «κουλτούρας της φτώχειας». Το γεγονός αυτό αναπαρήγαγε τη λογική της ατομικής αποτυχίας για «κανονική» κοινωνική επαφή -εξαιτίας της «εδραιωμένης αποκλίνουσας κοινωνικής καθημερινότητας και συμπεριφοράς» των υποκειμένων - και της ηθελημένης απομόνωσής τους. Έτσι, η κοινωνική απομόνωση, στη βάση αυτής της οπτικής, έχει αυτονομήσει τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των Underclass σε τέτοιο βαθμό που αυτά θα συνεχίσουν να επηρεάζουν τη συμπεριφορά τους, ακόμη και αν ευκαιρίες για κοινωνική κινητικότητα και επαφή αρθούν. Παράλληλα, με τις αναφορές σε άλλες ευάλωτες μειονοτικές ομάδες με ‘διαφορετική μοίρα’, ξαναέφεραν στο προσκήνιο τον φυλετικό στιγματισμό, αποδιάρθρωσαν και την ταξική διάσταση των underclass.¹¹

Η σημαντικότερη, ίσως, πτυχή της Συμπεριφορικής Προσέγγισης των underclass αποτελεί το έργο του Charles Murray (1984, 1990). Ο Murray προώθησε την άποψη στο έργο του *Losing Ground* (1984), ότι η κοινωνική πολιτική της Αμερικής για τη στήριξη των ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων δεν απέδωσε τα επιδιωκόμενα θετικά αποτελέσματα, αλλά, αντίθετα λειτούργησε καταλυτικά στη διεύρυνση της φτώχειας. Σύμφωνα με την υπόθεση αυτή, η κοινωνική πολιτική ήταν μέρος του προβλήματος των underclass και όχι λύση, καθώς οι αποδέκτες των κοινωνικών μερισμάτων έτειναν να βασίζονται όλο και περισσότερο στη βοήθεια του κράτους, χωρίς την πρόθεση να αλλάξουν την κοινωνικο-οικονομική τους θέση. Παράλληλα με τη ρητορική της παθητικής αποδοχής, ο Murray υποστήριξε ότι δημιουργήθηκε μια κατάσταση ‘εξάρτησης’, η οποία όχι μόνο δεν λειτούργησε ως διέξοδος των κοινωνικών ‘παθογενειών’, αλλά προώθησε την ανεργία, συνέβαλε στην αύξηση των γενήσεων εκτός γάμου και τις μονογονεϊκές οικογένειες με επικεφαλή γυναίκα. (Murray, 1994; Wilson W. J., 1987).

Έτσι, οι συντηρητικές προσεγγίσεις προώθησαν συντονισμένα στη διάκριση ανάμεσα στις ομάδες που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και τους underclass: «οι underclass δεν είναι μια υποκατηγορία φτωχών. Αντίθετα, αποτελούνται από ένα τύπο φτωχών ατόμων προσδιορισμένων όχι από την κατάστασή τους...αλλά από την υιοθέτηση μιας αποκλίνουσας συμπεριφοράς σε αντίδραση της κατάστασης αυτής» (Murray, 1990: 68). Με άλλα λόγια, η κατάσταση των underclass είναι μια περιθωριακή κοινωνική συνθήκη που παραβιάζει τα κυρίαρχα και κοινώς αποδεκτά κοινωνικά πρότυπα (norms). Αμερικανικοί και Βρετανοί συντηρητικοί διατήρησαν την ηθική αποδοκιμασία και απόδοσης ευθυνών στα θύματα (“blaming the victim”) της περιθωριοποίησης που συνδέονται με τον κυρίαρχο λόγο της φτώχειας στις χώρες αυτές. Αποκλίνουσες αξίες, πιστεύαν ότι οδηγούν σε αποκλίνουσα συμπεριφορά. Η ρητορική αυτή τονίζει τη σημασία του «νόμου και της τάξης», τη θρησκευτική ηθική, τις παραδοσιακές οικογενειακές σχέσεις και τον εθνικισμό, αξίες τις οποίες οι underclass υποτίθεται ότι στερούνται (Silver, 1996, σ. 121).

Όμως, τα κριτήρια για την «κανονική» συμπεριφορά διαφέρουν ανάλογα με το κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο μιας χώρας. Για παράδειγμα, με βάση τις «κλασικές αμερικανικές αξίες» τα άτομα που δεν κατέχουν μια θέση εργασίας ή όσοι λαμβάνουν επιδόματα πρόνοιας αποτελούν στοιχείο εξαιρέσης, καθώς Αμερικάνοι πολίτες είναι όσοι διαθέτουν εισόδημα και εμπίκτει της φορολογίας, δηλαδή όσοι συμβάλουν στην αμερικάνικη «κοινότητα» (Silver, 1996, σ. 127). Παράλληλα, δεν λείπει από τη ρητορική αυτή και η θρησκευτική διάσταση. Μετά την εντεκάτη Σεπτεμβρίου η Αραβική

¹¹ Τέτοια περίπτωση περιγράφηκε πιο πάνω και στην οπτική του Wilson επιβεβαιώνοντας τη ρευστότητα των ερμηνευτικών αφετηριών (βλέπε προηγούμενο υποκεφάλαιο).

κοινότητα στο δυτικό κόσμο αποτέλεσε στοιχείο φόβου, εθνοφυλετική διάσταση ταυτίστηκε με τη θρησκευτική και δεν ήταν δύσκολο να προσδιοριστεί συμβολικά στο χώρο. Οι υποβαθμισμένες περιοχές με παρουσία μελών της αραβικής κοινότητας χαρακτηρίστηκαν τόποι εκόλλησης των σύγχρονων τρομοκρατών επί δυτικού εδάφους.¹² Οι υπόλοιποι τείνουν να εξομοιωθούν με παθολογικούς 'κλέφτες'. Μια παθολογία του συστήματος που μειώνει τη δυνατότητα του τελευταίου να γίνει αποτελεσματικό για αυτούς που την έχουν πραγματικά ανάγκη. Χαρακτηριστικό αυτού του επιχειρήματος είναι η διάκριση ανάμεσα στις έννοιες των Deserving poor και Undeserving Poor¹³ που εκφράζεται ιστορικά στη Μεγάλη Βρετανία. Τέτοια κανονιστικά κριτήρια είναι βέβαια κοινωνικά κατασκευασμένα και στο μέτρο που οι προσεγγίσεις των underclass επιλέγουν να τα υιοθετούν επαναπροσδιορίζονται αυτόματα και οι ίδιες.

Δομικές Προσεγγίσεις και οι Underclass

Στο σημείο αυτό θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τις δομικές προσεγγίσεις, η οποίες επιχειρούν τη συσχέτιση της περιθωριοποίησης με τη γενικότερη οικονομική κατάσταση με τα δεινά των underclass. Οι μεγάλες διαρθρωτικές οικονομικές αλλαγές προσβάλουν με ιδιαίτερη ένταση τα αστικά κέντρα που υποβάλλονται σε μια μη αναστρέψιμη δομική μεταμόρφωση: από το "κέντρα παραγωγής και διανομής των υλικών αγαθών στα κέντρα διοίκησης, την ανταλλαγή πληροφοριών, καθώς και την παροχή υπηρεσιών υψηλότερης τάξης» (Sassen, 1991; Wilson W. J., 1987; Wacquant, 2008). Η διάκριση στη σύγχρονη βιομηχανική εποχή από προηγούμενα συστήματα παραγωγής χαρακτηρίζεται, από μια σκοπιά, από το γεγονός ότι η ευκαιρίες πρόσβασης στη αγορά εργασίας βασίζονται ολοένα και περισσότερο στα εκπαιδευτικά κριτήρια των υποκειμένων' μια κατάσταση που αφήνει ιδιαίτερα εκτεθειμένες στη φτώχεια και την επισφάλεια τις αστικές μειονότητες. Η υψηλή συγκέντρωση των Αφροαμερικανών στις κεντρικές και πρώην βιομηχανικές περιοχές των μεγάλων πόλεων δέχτηκαν αδιαμφισβήτητα δυσανάλογα μεγαλύτερο πλήγμα από άλλες ομάδες (Wilson W. J., 1987, σσ. 39-46). Πιο συγκεκριμένα ο Wilson συνδέει το εκπαιδευτικό επίπεδο με τις ευκαιρίες απασχόλησης και τους μετασχηματισμούς στην αγορά εργασίας:

«Οι Αφροαμερικανοί άνδρες στις βόρειες αμερικάνικες πόλεις εμφάνιζαν υπερ-εκπροσώπηση στη κατηγορία της βασικής εκπαίδευσης, η οποία σχετιζόταν με επαγγέλματα με μεγάλες και ραγδαίες απώλειες θέσεων απασχόλησης, ενώ είχαν μικρή παρουσία στις κατηγορίες εκείνες που μπορούσαν να διεκδικήσουν απασχόληση σε θέσεις με την μεγαλύτερη άνθηση από το 1970. Η αναντιστοιχία αυτή είναι ένας σημαντικός λόγος για τον οποίο τόσο γιατί τα ποσοστά ανεργίας και εγκατάλειψης εργασίας από τους Αφροαμερικανούς των κεντρικών αστικών περιοχών είναι πολύ υψηλότερα από το σύνολο του πληθυσμού στις αντίστοιχες περιοχές, όσο και γιατί οι μαύροι ποσοστά ανεργίας δεν ανταποκρίθηκαν καλά στην οικονομική ανάκαμψη σε πολλές πόλεις του βορρά» (Wilson, 1987, σ. 41).

Η διεύρυνση της αποδιοργάνωσης των οικονομικών ευκαιριών των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων των Αφροαμερικανών, συνδυάστηκε χρονικά με το μεγάλο κύμα φυγής των μη φτωχών της κοινότητας. Ο Wilson παρατηρεί ότι η φυγή αυτή οδήγησε στη ραγδαία αύξηση στη συγκέντρωση της φτώχειας στις περιοχές αυτές (Wilson, 1987, σ. 50). Οι μέσαιες κοινωνικές ομάδες παρουσιάζονται στην υπόθεση αυτή ως σημαντικό κοινωνικό ρυθμιστή των γκέτο - "social buffer"- η απουσία των οποίων επηρέασε αρνητικά την εξέλιξη των Αφροαμερικανών στο (Wilson W. J., 1987, σ. 56). Το γεγονός αυτό, ωθεί τον Wilson στην υπόθεση ότι η συγκέντρωση της φτώχειας, σε συνδυασμό με τη χωρική περιχαράκωση κοινωνικο-οικονομικά ομοιογενών ομάδων, έχει οδηγήσει στη διεύρυνση της κοινωνικής τους απομόνωσης και στην αναπαραγωγή των underclass.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη υπόθεση της «συγκέντρωσής της φτώχειας» ("concentration effects thesis"), το κύριο ζήτημα που αντιμετωπίζουν τα μέλη των underclass είναι «η ανεργία ενισχυόμενη από μια αυξανόμενη κοινωνική απομόνωση σε φτωχές γειτονιές». Η κοινωνική απομόνωση, «η έλλειψη επαφής ή συνεχούς αλληλεπίδρασης με άτομα και φορείς που εκπροσωπούν

¹² Ρητορική που βλέπουμε και σήμερα να επαναλαμβάνεται με την ίδια ένταση μετά τις αιματηρές επιθέσεις στο Παρίσι.

¹³ Η έννοια αυτή έχει την καταγωγή της στη Βικτωριανή εποχή της Μεγάλης Βρετανίας

την υπόλοιπη κοινωνία...τους αποκλείει από τα δίκτυα απασχόλησης που διαπερνούν άλλες γειτονιές, με αποτέλεσμα τη μείωση των ευκαιριών απασχόλησης (Wilson W. J., 1987, σ. 60). Η έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης εδραϊώνει την ανεργία, η οποία τείνει να γίνεται τρόπος ζωής για μια κοινότητα, εντείνοντας το χωρο-κοινωνικό αποκλεισμό από τις άλλες περιοχές. Αυτές οι συνέπειες συγκέντρωσης στις γειτονιές περιλαμβάνουν πέρα από περιορισμούς και ευκαιρίες - περιορισμοί και ευκαιρίες που περιλαμβάνουν τα είδη των οικονομικών θέσεων – και τη διαθεσιμότητα συντρόφων για γάμο, τη συμμετοχή σε ποιοτικά σχολεία, και την έκθεση στα συμβατικά κοινωνικά πρότυπα δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο ανισότητας (Wilson W. J., 1987, σ. 61).

Παρόλα αυτά ο Wilson, απορρίπτει τη Συμπεριφορική ρητορική, θεωρώντας την απλουστευτική και τονίζει ότι το κατάλληλο ερμηνευτικό πλαίσιο για τα προβλήματα του γκέτο, δεν είναι η «κουλτούρα της φτώχειας», αλλά η κοινωνική απομόνωση (Wilson W. J., 1987, σσ. 61,67). Η θέση αυτή υποστηρίζεται, εν μέρει, από τους Massey και Denton (Massey & Denton, 1993) μέσα από την έμφαση στη σημασία του «κοινωνικού και πολιτιστικού κεφαλαίου»¹⁴ (Massey D. , 2008, σ. 17). Η θέση αυτή φαίνεται να σχετίζει τη χωρική, με την κοινωνική απομόνωση, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα το ρόλο που παίζουν τα πολιτιστικά γνωρίσματα. Παρατηρούμε, με άλλα λόγια, την υιοθέτηση από τον Wilson της θέσης της Σχολής του Σικάγου για τη σχέση της χωρικής και κοινωνικής απόστασης, με την οποία ταυτίζεται στο βαθμό που η σχέση αυτή παράγει έντονες συνθήκες πολλαπλής περιχαράκωσης: «το πρόβλημα των underclass στην Αμερική δεν είναι η κουλτούρα, αλλά η πολιτική απομόνωση από την κοινωνία και τους αναγκαίους πόρους».

Ο Wilson είχε κατηγορηθεί για την υποτίμηση του ρατσισμού, υπερεκτιμώντας την παθολογική συμπεριφορά, απορρίπτοντας την ανάπτυξη της κοινότητας των Αφροαμερικανών, και ανοίγοντας την πόρτα στη συντηρητική χροιά της έννοιας των underclass (Silver, 1996, σ. 131). Παράλληλα, ως προς την υπόθεση για τη μείωση της σημασίας της εθνο-φυλετικής διάστασης, φαίνεται ότι δεν αποδίδει συνολικά στις επιδράσεις των μετασχηματισμών στις σύγχρονες πόλεις, καθώς νέες μορφές του κοινωνικό-οικονομικού διαχωρισμού είναι σε άνοδο, αποτέλεσμα της θεαματικής αύξησης των εισοδηματικών ανισοτήτων και τις έντασης του χωρικού διαχωρισμού (Massey & Denton, 1993, σσ. 22-23). Οι Massey και Denton περιγράφουν τη σημασία του χωρο-κοινωνικού διαχωρισμού στη συνολική διαστρωμάτωση και στον τρόπο που οι μηχανισμοί αυτοί παράγουν φαινόμενα περιθωριοποίησης. Συγκεκριμένα επισημαίνουν ότι, «με δεδομένη την κατηγοριοποιητική οργάνωση της κοινωνίας, η ανισότητα παράγεται από ειδικούς θεσμικούς μηχανισμούς, με τις παραλλαγές τους να περιγράφονται κάτω από δύο βασικές στρατηγικές, την εκμετάλλευση και την ευκαιρία αποθησαύριση, που παρατηρούνται συχνά ως διακρίσεις και αποκλεισμοί» (Massey D. , 2008). Οι κατηγοριοποιητικοί αυτοί μηχανισμοί, βρίσκονται ενσωματωμένοι στη δομή των κοινωνικών θεσμών, τις πολιτιστικές πρακτικές και εννοιολογικές αντιλήψεις πάνω στις οποίες επικάθεται η οικονομία. Αγορές, σύμφωνα με τους συγγραφείς, δημιουργούν τη δυναμική για την ανισότητα, αλλά επειδή δεν υπάρχει ενιαία 'αρχιτεκτονική' για μια καπιταλιστική οικονομία, δεν υπάρχει ένας ενιαίος βαθμός ανισότητας που να σχετίζεται με μια κοινωνία της αγοράς (Massey D. , 2008):

«Δεν είναι ο ανταγωνισμός στην αγορά που προσδιορίζει το πώς χωρίζεται η 'πίτα', αλλά η φύση των θεσμών που περιζώνουν την αγορά και να κάνουν δυνατό τον ανταγωνισμό. Ανάλογα με το πώς η αγορά είναι δομημένη και οργανωμένη θεσμικά, μπορεί να παράγει περισσότερη ή λιγότερη ανισότητα και να οδηγήσει σε μεγαλύτερο ή μικρότερο διαστρωμάτωση και να οδηγήσει σε μεγαλύτερο ή μικρότερο διαστρωμάτωσης...Η σύγχρονη πολιτική οικονομία των Ηνωμένων Πολιτειών είναι γεμάτη με κατηγοριοποιητικούς μηχανισμούς που παράγουν άνισες κατανομές των υλικών, συμβολικών και συναισθηματικών πόρων στα πλαίσια της φυλής, της τάξης, και των δύο φύλων, οι οποίες συνδυάζονται μεταξύ τους για να δώσουν μια ακραία διαστρωμάτωση» (Massey D. , 2008, σ. xvi).

Βλέπουμε τους συγγραφείς να ερμηνεύουν τις διαδικασίες της χωρο-κοινωνικού αποκλεισμού μέσα από ένα σύνθετο πλέγμα επίσημων και ανεπίσημων θεσμικών μηχανισμών απογυμνώνοντας την ηθικοποίηση των Συμπεριφορικής Προσεγγίσεων.

¹⁴ «Η πραγματοποίηση των ορίων μιας ομάδας, εντός των κοινωνικών δομών δημιουργεί δύο σημαντικούς πόρους που αναπτύσσονται ευρέως στη διαδικασία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης: το κοινωνικό και πολιτιστικό κεφάλαιο (Bourdieu, 1986). Οι κοινωνιολόγοι διεύρυναν την έννοια του 'κεφαλαίου', συμπεριλαμβάνοντας τους πόρους που προέρχονται από τους κοινωνικούς δεσμούς των ανθρώπων και των θεσμών (ο Bourdieu 1986, Coleman 1988)», βλέπε Massey (2008, σ.17).

Δομικές Προσεγγίσεις πέρα από τους Underclass
Η ανάδυση ενός νέου καθεστώτος περιθωριοποίησης

Δυναμική ερμηνευτική προσέγγιση που κινήθηκε πέρα από την περιοριστική και ιδεολογικά φορτισμένη έννοια των underclass ήταν αυτή του Loic Wacquant (2008). Ο Γάλλος κοινωνιολόγος διαφοροποιήθηκε από τις προηγούμενες προσεγγίσεις προσπαθώντας να περιγράψει την πολυεπίπεδη και ιστορικά παραγόμενη περιθωριοποίηση. Αντίθετα με τις περιοριστικές ερμηνείες της περιθωριοποίησης ως αυτοπαραγόμενης κοινωνικής παθολογίας ο Wacquant τονίζει τη σημασία της σύνδεσης της κατάστασης και της μοίρας των υποβαθμισμένων περιοχών στη διαχρονική γενεαλογία των ιστορικών μετασχηματισμών των οποίων οι περιοχές αυτές είναι η υλική τους έκφραση, με τις ρίζες τους να μην βρίσκονται ποτέ σε αυτές (Wacquant, 2008, σ. 9). Άλλωστε ο συγγραφέας, συνεχίζοντας την άποψη των Massey και Denton (1993) θεωρεί ότι:

«Οι γειτονίες αυτές υπερπροσδιορίζονται από ‘τα πάνω’, μέσα από το τρίγωνο των σχέσεων κράτους, κοινωνικών τάξεων και πόλης. Το να ξεχνάμε ότι ο αστικός χώρος είναι ένα ιστορικό και πολιτικό οικοδόμημα - υπό την αυστηρή έννοια του όρου - βρισκόμαστε στον κίνδυνο να παραγνωρίσουμε τα φαινόμενα ως απλές ‘συνέπειες της γειτονιάς’ (‘neighbourhood effects’) παρά ως μια χωρική μετατροπή οικονομικών και κοινωνικών μετασχηματισμών» (Wacquant, 2008, σ. 9).

Η θέση αυτή επιχειρεί να αποδώσει μια ιεράρχηση στην οπτική των δομικών αναδιαρθρώσεων ανάγνωντας τα πρόβληματα που κάποιες άλλες προσεγγίσεις ερμηνεύουν ως παθογένειες της γειτονιάς και των κοινωνικών τους ομάδων, σε προβλήματα του κράτους (Wacquant, 2008). Ο Wacquant τονίζει ότι η τάση να ερμηνεύουμε τους τόπους της περιθωριοποίησης ως κοινωνικά και χωρικά περιχαρακωμένους σχηματισμούς οδήγησε πολλούς ερευνητές να τους αντιμετωπίσουν ως αυτοτροφοδοτούμενους αστερισμούς που υπάρχουν έξω από τις συνέπειες της αγοράς, του κράτους, της τάξης και των εθνο-φυλετικών συνθηκών. Και έτσι πολλοί θεώρησαν «οτι οι γειτονίες αυτές αναπαράγονται στο χώρο στο διηλεκές με τον ίδιο τρόπο» (Wacquant, 2008, σ. 281). Το γεγονός αυτό επέτρεψε μια μονομερή ερμηνεία των συνεπειών των νέων συνθηκών της νέο-φιλελευθέρης οικονομίας και της ανάπτυξης των παγκόσμιων πόλεων (Sassen, 1991).

Ο Loic Wacquant στο έργο του *Urban Outcasts*, επιχειρεί μια διαφορετική - αντίστροφη - προσέγγιση. Οπώς δηλώνει: «η δουλειά μου αυτή, προσπαθεί να αναδείξει την θέση της ‘πόλωση από τα κάτω’ (‘polarization from below thesis’), μια προσέγγιση η οποία λειτουργεί ταυτοχρόνα ως κριτική και συμπλήρωμα των ερευνών της πόλωσης στον αστικό χώρο ‘από τα πάνω’ (polarization from above) που πραγματοποιούνται κάτω από τη σημαία της ‘global city’ ή ‘dual city’». Και συνεχίζει λέγοντας ότι «οι τελευταίες δεν έδωσαν επαρκή προσοχή στις διαδικασίες του κοινωνικού κατακερματισμού ‘στα κάτω’ που συνόδευσαν τις διαδικασίες της ενοποίησης με την κορυφή». Η ανάλυση αυτή επισημαίνει την ανάπτυξη ενός «νέου καθεστώτος αστικής φτώχειας». Το καθεστώς αυτό, η «μεταφορντική φτώχεια» ή «προωθημένη περιθωριοποίηση» (‘advanced marginality’) στην πόλη τροφοδοτείται από την αυξανόμενη αστάθεια και την ετερογένεια της μισθωτής εργασίας στο πλαίσιο μιας αυξανόμενης ανισότητας από την όλο και μεγαλύτερη αποσύνδεση των χαμηλών στρωμάτων από τις βραχυπρόθεσμες κυκλικές διακυμάνσεις της εθνικής οικονομίας και ένταση της φτώχειας εξαιτίας της απόσυρσης του κράτους πρόνοιας. Η εντεινόμενη περιθωριοποίηση τείνει να συγκεντρώνεται σε δύσφημες και έρημες περιοχές όπου η διάβρωση της αισθήματος του ‘ανήκειν’ και η απουσία συλλογικών διεκδικήσεων έχει επιδεινώσει την εμπειρία και τα αποτελέσματα της προλεταριοποίησης και της ανέχειας (Wacquant, 2008, σ. 7).

Αυτές οι νέες μορφές αποκλεισμού, οι οποίες εκδηλώνονται ως εκδίωξη στο κοινωνικό περιθώριο και περιχαράκωση του κοινωνικού και φυσικού χώρου, σύμφωνα με τον συγγραφέα «έχουν προκύψει - ή ενταθεί - στις μετά-Φορντικές μητροπόλεις, όχι ως αποτέλεσμα μιας οικονομικής αναντιστοιχίας¹⁵ ή μιας καθυστέρησης, αλλά, αντιθέτως, ως αποτέλεσμα των εγγενώς άνισων και αποδιαρθρωτικών μεταλλάξεων από τους πιο προηγμένους (‘advanced’) τομείς των δυτικών οικονομιών, καθώς επενεργούν στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα αποσυνθέτοντας την εργατική τάξη, και τις εθνο-φυλετικές ομάδες, όπως επίσης και των περιοχών που αυτές καταλαμβάνουν στην διπολική μητρόπολη (‘dual city’))» (Wacquant, 2008, σ. 223). Έτσι, το καθεστώς της «προωθημένης

¹⁵ Βλέπε Wilson, σε προηγούμενο υποκεφάλαιο.

περιθωριοποίησης» ('advanced marginality') προκαλεί ένα κύμα κοινωνικό-οικονομικής επισφάλειας σε όλο το κοινωνικό φάσμα, διευρύνοντας τον κοινωνικό κατακερματισμό και βαθαίνοντας τον αποκλεισμό των περισσότερο ευάλωτων ομάδων.

Διαχωρισμός – Περιθωριοποίηση και Χωρο-Κοινωνικοί Σχηματισμοί

Το ζήτημα της χαρτογράφησης της περιθωριοποίησης

Η διαδικασία της περιθωριοποίησης έχει περιγραφεί με διάφορους τρόπους από όλο το φάσμα του επιστητού, τόσο ως προς τις αιτίες, όσο και ως προς τις συνέπειές της στον αστικό περιβάλλον. Η πολυφωνία και πολυπλοκότητα που αναδύεται, μας κάνει να πιστεύουμε ότι οι δυναμικές του διαχωρισμού επενεργούν με διαφορετικό τρόπο στο χώρο, με τον τελευταίο να αποτελεί ταυτόχρονα μέσο και υποδοχέα. Στο κεφάλαιο αυτό θα συνδέσουμε τις προηγούμενες προσεγγίσεις με τον τρόπο που αυτές εντοπίζουν τα φαινόμενα αυτά στο χώρο.

Οι πλειοψηφία των προσεγγίσεων των *underclass*, προερχόμενη και από τις δύο στρατόπεδα όπως περιγράφηκαν παραπάνω, έδωσαν έμφαση στο χωρικό αποτύπωμα της περιθωριοποίησης χρησιμοποιώντας κατά κόρον τις κεντρικές περιοχές (*inner-city*) των μεγαλουπόλεων. Στην Αμερική η εστίαση, όπως είδαμε, ήδη από την εποχή της Σχολής του Σικάγου έγινε κατά κύριο λόγο στο γκέτο, ως ένα χωρικά και κοινωνικά περιχαρακωμένο σχηματισμό. Για τον πληρέστερο προσδιορισμό του φαινομένου της περιθωριοποίησης – του κοινωνικού υποκειμένου και της χωρικής του έκφρασης – έγιναν προσπάθειες για τη διεύρυνση της χωρικής εστίασης πέρα από τα όρια του γκέτο.

Από τη πλευρά τους οι υποστηρικτές της Συμπεριφορικής Προσέγγισης προσπάθησαν να προσδιορίσουν με μεγαλύτερη ακρίβεια τους *underclass*. Ο Aronste, μας πληροφορεί, ότι ένα τέτοιο εγχείρημα διεξείχθη από τους Ricketts και Sawhill (1986, 1988), οι οποίοι θεώρησαν ότι οι προηγούμενες έρευνες δεν συνέλαβαν τον «πραγματικό» πληθυσμό των *underclass*. Υποστήριξαν ότι μια αποτελεσματική λύση ήταν να εντοπίσουν εκείνους τους τομείς στον αστικό χώρο όπου τα κριτήρια της συμπεριφοράς των *underclass* να είναι ένας «κοινός τόπος», θεωρώντας ότι τέτοιες θέσεις είναι πιθανώς περιοχές όπου η αποκλίνουσα συμπεριφορά είναι (ή να έχει γίνει) μια «κανονικότητα» (Aronste, 1990, σ. 126). Χρησιμοποιώντας τέσσερα κριτήρια¹⁶ προσδιόρισαν τα μέλη των *underclass* ως τα «άτομα σε μια *underclass* περιοχή που σχετίζονται με διάφορες, κοινωνικά, δαπανηρές συμπεριφορές» (1988, σ. 321). Παρόλα αυτά, οι συγγραφείς ήταν σε θέση να προσδιορίσουν μόνο τις πιθανές «περιοχές των *underclass*» και όχι τα μέλη τους.

Το θεμελιώδες ερώτημα εδώ, είναι τι ακριβώς είναι αυτό που μετράμε; Οι συγγραφείς ισχυρίζονται ότι είναι μέτρηση της "συμπεριφοράς" και όχι της "φτώχειας", αναπαράγοντας την οπτική της Συμπεριφορικής Προσέγγισης ότι οι *underclass* και οι φτωχοί και δεν είναι ένα και το αυτό, ούτε ένα υποσύνολο τους. Παρόλα αυτά, πάνω από το εξήντα της εκατό των υποκειμένων στις εστιασμένες περιοχές ήταν κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ οι ερευνητές δεν κατάφεραν να εντοπίσουν κάποιο σημαντικό ποσοστό *underclass* εκτός φτώχειας. Επιπλέον, η έρευνα δεν κατάφερε να εξηγήσει ποια ήταν την ουσιαστική ταξική διαφορά ανάμεσα στους *under-class* και τους κατοίκους των άλλων υποβαθμισμένων περιοχών που συμπεριφέρονταν με βάση τα αντίστοιχα κριτήρια. Οι διαφορές μεταξύ των υποκειμένων, ακόμα και αν υποθέσουμε ότι έχει κάποια βάση αυτή η διάκριση, σχετίζονται πρωτίστως με το χώρο και όχι με τους ανθρώπους. Παρόλα αυτά οι συγγραφείς δεν αναζητούν υποβαθμισμένες περιοχές ή θύλακες, αλλά περιοχές των *underclass*. Το γεγονός αυτό, οδηγεί τον Aronste στο ερώτημα: «γιατί κάποιος να ταυτίσει τις ιδιότητες του χώρου με μια κοινωνική ομάδα, την οποία δεν μπορεί εξ αρχής να προσδιορίσει με σαφήνεια, στη βάση του ισχυρισμού μιας αποκλίνουσας συμπεριφοράς;» (1990, σ. 130).

Εν τέλει, η ασάφεια των κριτηρίων προσδιορισμού του κοινωνικού υποκειμένου των *underclass* αντικατοπτρίζεται (και επιβεβαιώνεται) στη δυσκολία να οριστεί με ακρίβεια το χωρικό τους αποτύπωμα (Aronste, 1990, σ. 131). Επιπλέον, οι προσεγγίσεις αυτές, μέσα στη διπλή τους προσπάθεια θεμελίωσης και γενίκευσης της θεωρίας των *underclass* πέρα από τα όρια του γκέτο,

¹⁶ Οι συγγραφείς χρησιμοποίησαν τα στοιχεία της απογραφής του 1980, με βάση τα παρακάτω κριτήρια (Ricketts και Sawhill 1988, σ. 321):

- (1) υψηλά ποσοστά εγκατάλειψης του σχολείου (ηλικίας 16 έως 19 ετών)
- (2) άνδρες πρώτης παραγωγικής ηλικιακής κατηγορίας που δεν εργάζονται κανονικά
- (3) νοικοκυριά που λαμβάνουν δημόσια στήριξη (γυναίκες δεν είναι παντρεμένες ή δεν εργάζονται)
- (4) νοικοκυριά με παιδιά με επικεφαλής γυναίκες (σην πρώτη αναπαραγωγική ηλικία, πιθανότητα εξάρτησης, και χωρίς πατέρα).

φαίνεται να μην αναδεικνύουν την πολυπλοκότητα της χωρικής έκφρασης της περιθωριοποίησης εμμένοντας στη μονοδιάστατη έννοια της 'περιοχής των underclass'.¹⁷

Στον αντίποδα η ερευνητική συνεισφορά των Massey και Denton (1988; 1993; Massey D., 2008) στον προσδιορισμό των χωρο-κοινωνικών διαχωρισμών είναι ιδιαίτερα σημαντική. Το ερευνητικό δίδυμο παρότι εντάχθηκε στην τότε αναδυόμενη ρητορική των underclass (1993), δεν ταύτησαν τον προσανατολισμό τους με τον όρο αυτό. Αντίθετα, επιχείρησαν να συγκροτήσουν πιο αποτελεσματικούς τρόπους για τη μέτρηση των επιπέδων του χωρο-κοινωνικού διαχωρισμού, με έμφαση στο στεγαστικό διαχωρισμό.

Οι συγγραφείς διαμόρφωσαν ένα πλέγμα πέντε διακριτών διαστάσεων διακύμανσης, έχοντας υπόψη ότι «η αστική χωρική δομή είναι εγγενώς πολυδιάστατη, και ιδιαίτερα, ότι ο στεγαστικός διαχωρισμός δεν προκύπτει από μια ενιαία διαδικασία, αλλά από μια σύνθετη αλληλεπίδραση πολλών διαφορετικών κοινωνικών και οικονομικών διεργασιών που παράγουν διάφορους αστερισμούς τα αποτελέσματα των οποίων ερμηνεύονται ως "διαχωρισμός"». Αυτά τα χωρικά αποτελέσματα προσδιορίζονται μέσα από τη συσχέτιση πέντε βασικών χαρακτηριστικών¹⁸ της κατανομής: Ομοιομορφία, Έκθεση, Συγκέντρωση, Εστίαση, Ομαδοποίηση. Η προσέγγιση αυτή βασίζεται στη σημασία που διαδραματίζει ο διαχωρισμός στην ταξική διαστρωμάτωση, θεωρώντας ότι ο συνδυασμός αυτός παράγει συνθήκες ανισοτήτων και αποκλεισμού. Στο βαθμό που τα κοινωνικά όρια αλληλεπικαλύπτονται με γεωγραφικά μέσα από τη συστηματική διαδικασία του διαχωρισμού, τότε οι θεμελιώδεις διαδικασίες της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, μαζί με τις συνέπειές της, καθίστανται οξύτερες (Massey D., 2008, σ. 19; Briggs, 2005, σ. 85). Τα παραπάνω δεν αποτελούν μονάχα μια ερευνητική προσπάθεια για τη δημιουργία ενός απλού εργαλειακού πλαισίου. Μέσα από αυτήν τη δουλειά αναδεικνύεται ότι το ζήτημα του διαχωρισμού είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο που πρέπει να μετρηθεί από ένα πλέγμα δεικτών και όχι ένα ενιαίο δείκτη (Massey & Denton, 1988, σ. 312). Επιπρόσθετα, η οπτική αυτή απορρίπτει τη ρητορική των underclass και των Συμπεριφορικών Προσεγγίσεων προσφέροντας ένα εργαλείο απογυμνωμένο από την ηθική διάσταση της τελευταίας, όμως, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι επικαλείται την αντικειμενικότητα ή ότι στερείται ιδεολογικής ταυτότητας.

Η συνεισφορά των Massey και Denton δέχτηκε κάποιες κριτικές, οι οποίες τόνισαν ότι ο στεγαστικός διαχωρισμός δεν μπορεί να περιγράψει το σύνολο των διαδικασιών του διαχωρισμού (Aronte, 1990; Vaughan & Arbacı, 2011; Wacquant, 2008; Marcuse, 2005; Finney & Simpson, 2009). Παρά το γεγονός ότι οι συγγραφείς, απαντώντας στις κριτικές αυτές, επισήμαναν ότι ο συνδυασμός των παραμέτρων αναδεικνύει ζητήματα πέρα από τα στενά όρια του χωρικού διαχωρισμού – και ανοίγει το πεδίο για εμπειρική διερεύνηση - φαίνεται να τις έλαβαν υπόψη τους, περιγράφοντας αγρότερα τους μετασχηματισμούς στις αμερικάνικες πόλεις κάτω από τα πλαίσια του στεγαστικού, εργασιακού και σχολικού διαχωρισμού (Massey & Denton, 1993).

Σε κάθε περίπτωση υπάρχει ακόμα πολύ δρόμος στο να μπορέσουμε να αποδώσουμε θεωρητικά και εργαλειακά, τα φαινόμενα του διαχωρισμού, όχι μόνο ως μιας μεταβλητής που περιγράφει τις μεταβολές ανάμεσα σε διαφορετικούς χώρους, αλλά και ανάμεσα σε διαφορετικούς τόπους: δηλαδή να λάβουμε υπόψη τη σημασία που αποκτά ο διαχωρισμός από χώρα σε χώρα σε κάθε δεδομένη εποχή. Ως εκ τούτου, μοιάζει απαραίτητο να εισάγουμε το διαχωρισμό στα πλαίσια της κάθε κοινωνικό-πολιτικής και ιστορικής διαδρομής του κάθε τόπου αν θέλουμε να αντιληφθούμε τη λειτουργία του φαινομένου (Vaughan & Arbacı, 2011, σ. 8; Wacquant, 2008, σσ. 2, 281; Finney & Simpson, 2009, σ. 24). Μέσα από αυτή τη συζήτηση ήδη έχει αναδειχθεί ένα πλήθος προσεγγίσεων που προβάλλουν τη σημασία της διεύρυνσης του πεδίου του διαχωρισμού ώστε να συμπεριλάβει το ευρύ φάσμα των ιδιαιτεροτήτων της αστικής σφαίρας.

Τα επίπεδα του διαχωρισμού και πολυπλοκότητα των χωρο-κοινωνικών του σχηματισμών

¹⁷ Θυμίζει την ανάγνωση του αστικού χώρου από τη Σχολή του Σικάγου για τις 'φυσικές περιοχές' και την ομοιότροπη ανάγνωση των εθνοτικών θυλάκων ως τόπων μεταβαλλόμενης περιθωριοποίησης.

¹⁸ Οι παράγοντες κατά Massey & Denton είναι αναλυτικά οι εξής:

- (1) Ομοιομορφία (Evenness) είναι ο βαθμός στον οποίο οι ομάδες θα διανεμηθούν αναλογικά σε όλα τα τμήματα της πόλης.
- (2) Έκθεση (Exposure) είναι ο βαθμός στον οποίο τα μέλη των διαφόρων ομάδων μοιράζονται κοινά κατοικημένες περιοχές μέσα στην πόλη.
- (3) Συγκέντρωση (Concentration) αναφέρεται στο βαθμό συσσωμάτωσης μιας ομάδας στον αστικό χώρο.
- (4) Εστίαση (Centralization) είναι ο βαθμός στον οποίο τα μέλη της ομάδας κατοικούν προς το κέντρο μιας αστικής περιοχής.
- (5) Ομαδοποίηση (Clustering) μετρά το βαθμό στον οποίο οι μειονότητα περιοχές που βρίσκονται το ένα δίπλα στο άλλο (Massey & Denton, 1988, σσ. 309-310).

Το πλαίσιο για μια χωρική τυπολογία του διαχωρισμού

Η συζήτηση για την πολυπλοκότητα των φαινομένων του διαχωρισμού και των συνεπειών τους στις κοινωνικές ομάδες συνδέεται άμεσα με το ευρύτερο πλαίσιο του αστικού περιβάλλοντος. Η διάσταση που θέλουμε να αναδείξουμε σε αυτό το υποκεφάλαιο είναι ότι η κατανόηση των φαινομένων του διαχωρισμού προϋποθέτει τη αποκρυστάλλωση των διαφοροποιήσεων τους' η πορεία αυτή περνά μέσα από την ένταξή τους στο ιστορικό χώρο. Παραπάνω παρουσιάσαμε ιδιαίτερες πτυχές εθνο-φυλετικών διακρίσεων και κοινωνικής περιθωριοποίησης, σε σοβαρές συνέπειες στη βιωσιμότητα των ομάδων αυτών, παρόλα αυτά, όπως επισημαίνουν οι θεωρητικοί των δομικών προσεγγίσεων, είναι λάθος να ανάγουμε κάθε χωρο-κοινωνικό παραγόμενο ως ένα περιβάλλον αστικής παθογένειας. Η αντίληψη αυτή, θεωρούν ότι οδηγεί αναπόφευκτα στο στιγματισμό των κοινωνικών ομάδων και στις πρακτικές που αυτοί υιοθετούν απέναντι στις συνθήκες που βιώνουν. Το γεγονός αυτό βιώνουμε ολοένα και περισσότερο ένα «ηθικό πανικό» απέναντι στα προβλήματα του αστικού περιβάλλοντος, μέσα από τον οποίο το όρια ανάμεσα στο διαχωρισμό και την περιθωριοποίηση (διαδικασία), του εθνο-φυλετικού ή κοινωνικο-επαγγελματικού θύλακα (μορφή), ταυτίζονται με τη γκετοποίηση και την απειλή της εθνικής ακεραιότητας. Ο Loïc Wacquant τονίζει ότι πρέπει να απαλλαχθούμε από τη συγκεκριμένη επίκληση εννοιών, όπως αυτή του «γκέτο», που λειτουργούν ως γενικόλογες μεταφορές που προβάλλουν φορτισμένες εικόνες. Οι τελευταίες όχι μόνο παρερμηνεύουν τα φαινόμενα αυτά, αλλά, ταυτόχρονα, κρύβουν τις θεμελιώδεις δομικές και λειτουργικές διαφορές και εμποδίζουν την ίδια την έρευνα να κινηθεί εκεί ακριβώς που πρέπει (Wacquant, 2008, σ. 8).

Έτσι, η αποσαφήνιση που πρέπει να γίνει είναι πότε και κάτω από ποιες συνθήκες ο διαχωρισμός, ως ένας μηχανισμός χωρο-κοινωνικής κατανομής, συνεπάγεται αρνητικά αποτελέσματα και κινδύνους για τον αστικό χώρο. Πρώτη διάκριση που πρέπει να γίνει είναι η διάσταση ανάμεσα στον επιβαλλόμενο από τον ηθελημένο διαχωρισμό. Σύμφωνα εκτιμήσεις της Σχολής του Σικάγου και τη συμπεριφορική ρητορική των *underclass*, ο κοινωνικός διαχωρισμός προβάλλεται ως επιλογή των υποκειμένων, είτε εξαιτίας του κοινωνικο-οικονομικού ή πολιτισμικού τους υποβάθρου, είτε λόγω της αδυναμίας τους να αφομοιωθούν ή να ακολουθήσουν την κυρίαρχη «κανονικότητα». Η οικονομική δυνατότητα, η εργασιακή επισφάλεια και οι συνθήκες που διαμορφώνουν τις επιλογές των υποκειμένων ως προς το κόστος της διαμονής για το χαμηλότερο κοινωνικό πόλο και το κοινωνικό στάτους για τον άλλο, φαίνεται να μην αποτελούν στοιχείο αυτής της ερμηνευτικής. Όμως, όπως περιγράφει ο Marcuse (2005, σ. 23), «η διάκριση με βάση τη λειτουργία και την κουλτούρα μιας ομάδας είναι κατά κανόνα προαιρετική, ενώ η διάκριση με βάση την κοινωνική θέση δεν είναι, ειδικά για εκείνους που βρίσκονται στο κάτω άκρο της κοινωνικής ιεραρχίας».

Σε κάθε περίπτωση, η συγκέντρωση (*clustering*) κοινωνικών ομάδων με κοινά χαρακτηριστικά ταυτίστηκε με την απροθυμία τους να ενσωματωθούν και κατά συνέπεια απέκτησε αρνητικά σημειώματα. Η έλλειψη ενός 'λευκού' πληθυσμού στις δυτικές κοινωνίες τείνει διαχρονικά να θεωρείται ως «ακραία» με έναν τρόπο όπου η έλλειψη μειονοτικών εθνοτικών ομάδων δεν είναι (Finney & Simpson, 2009). Η πιο σημαντική διάσταση είναι το άλμα στην αιτιακή εξήγηση ανάμεσα στους εθνοτικούς θύλακες και το διχαστικό διαχωρισμό. Η προσέγγιση αυτή πηγάζει από τη θεωρία της αφομοίωσης,¹⁹ η οποία θεώρησε ότι η δομική και πολιτισμική ενσωμάτωση πραγματοποιείται σε βάθος χρόνου και ταυτίζεται με την άρση του χωρικού διαχωρισμού και τη διασπορά των εθνο-φυλετικών ομάδων στο χώρο της κυρίαρχης κοινότητας. Η διαδικασία αυτή περιγράφεται ως γραμμική και μονοδιάστατη. Η άποψη αυτή πηγάζει από τη μια, από την υπόθεση ότι οι κοινωνικές σχέσεις είναι συχνά εγγενώς συνδεδεμένες με χωρικές - η χωρική απόσταση μεταφράζεται σε κοινωνική απόσταση. Έτσι, η μονοσημαντικότητα της ερμηνευτικής της 'γκετοποίησης', φαίνεται να προκύπτει από τη συνολική προβληματική σχέση της ενσωμάτωσης με το διαχωρισμό. Όμως, η ενσωμάτωση δεν είναι αντίθετη του διαχωρισμού, όπως αποσαφηνίζουν οι Finney & Simpson (2009, σ. 17).

Από τη άλλη, πρόδηλη είναι η πεποίθηση ότι οι άνθρωποι που ανήκουν σε διαφορετικές φυλετικές, εθνοτικές και θρησκευτικές κατηγορίες, δεν μοιράζονται τις ίδιες αξίες και άρα αναπόφευκτα αναπαράγουν διαχωριστικές γραμμές, ανεξάρτητα από τη θέση τους στο χώρο και την κοινωνική ιεραρχία. Επιπλέον, η κοινωνική ένταξη ερμηνεύεται ως μιας κοινωνικής ολοκλήρωσης που δίνει έμφαση στην σχέση με τον γηγενή πλειοψηφία, παρά την κοινωνική ποικιλομορφία και την

¹⁹ Όπως εκφράστηκε κυρίαρχα από τη Σχολή του Σικάγου, βλέπε αντίστοιχο κεφάλαιο.

πολυπολιτισμικότητα (Finney & Simpson, 2009, σ. 7). Η ρητορική της αφομοίωσης, παρότι αμφισβητήθηκε έντονα, για να αντικατασταθεί από τις πιο ουδέτερες έννοιες της ένταξης και της ενσωμάτωσης, φαίνεται να διατηρεί ακόμα τη επίδρασή της. Απόδειξη είναι η βάση στην οποία οι εθνοτικοί θύλακες τείνουν να ταυτίζονται με το γκέτο.

Το γκέτο αποτελεί διαχρονικά το χωρο-κοινωνικό παράδειγμα της περιθωριοποίησης. Η διαχρονική ανάλυση τεκμηριώνει ότι η Αφροαμερικάνικη κοινότητα βίωσε μια έντονη περιχαράκωση. Σύμφωνα με τον Wacquant το αμερικάνικο γκέτο του 1960 αποτέλεσε ένα συλλογικό τόπο της Αφροαμερικάνικης κοινότητας με ετερογενή ταξική δομή και παράλληλους θεσμούς, οι οποίοι αναδύθηκαν ως αντίδραση στις δύσκολες συνθήκες των φυλετικών διακρίσεων και της φτώχειας. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η έντονη στεγαστική τους απομόνωση δεν αποτελεί έκφραση πολιτιστικής έλλξης ή εθνοτικής επιλογής, ως προς τις κοινωνικές αρχές και συμπεριφορές, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία τους προτιμά να ζει σε φυλετικά μεικτές συνοικίες. Ο διαχωρισμός τους, επίσης, δεν οφείλεται στις ταξικές διαφορές μεταξύ μαύρων και λευκών οικογενειών. Αν συνέβαινε αυτό η ταχεία επέκταση της μαύρης μεσαίας τάξης μετά τη δεκαετία του 1960, θα έπρεπε να συνοδεύεται από μια απότομη μείωση των φυλετικών ανισοτήτων στο χώρο (Wacquant, 2008, σ. 72). Στη διαδικασία αυτή το κράτος όχι μόνο δεν κατάφερε να απομειώσει τις πιέσεις της καπιταλιστικής οικονομίας, αλλά ενέτεινε τον κατακερματισμό της μισθωτής εργασίας μέσα από την ίδια την άσκηση προνοιακής πολιτικής.²⁰ (Wacquant, 2008).

«Η κατάρρευση του ‘μαύρου’ γκέτο της Αμερικής και η ανάδυση της ακραίας περιθωριοποίησης, σύμφωνα με τη διαχρονική ανάλυση, φαίνεται να υπό-προσδιορίζεται οικονομικά και να υπέρ-καθορίζεται πολιτικά: μια ορθή διάγνωση της υπέρ-γκετοποίησης (hyper-ghettoization) την ορίζει πρωτίστως ως ένα ένα κεφάλαιο της πολιτικής κοινωνιολογίας, όχι της μεταβιομηχανικής οικονομίας, της φυλετικής δημογραφίας ή της αστικής γεωγραφίας» (Wacquant, 2008, σ. 4).

Το σύγχρονο αμερικάνικο γκέτο, ύστερα από τη φυγή των μεσαίων τάξεων, την ραγδαία αποβιομηχάνιση, την απόσυρση του κράτους πρόνοιας, τον κατακερματισμό της εργασίας - που εδραίωσε την ανεργία, την άτυπη και μη σταθερή εργασία - έχασε το παλιό ετερογενή του χαρακτήρα με τους παράλληλους θεσμούς συλλογικότητας, για να μετασχηματιστεί στο ‘hyper-ghetto’ ένα ομοιογενή οργανισμό, διπλά περιχαρακωμένο στη βάση της φυλής και της τάξης, σε κατάσταση διευρυμένης κοινωνικο-οικονομικής αποστέρησης (Wacquant, 2008).

Παρόλα αυτά το η ένταση του διαχωρισμού στις αμερικάνικες μητροπόλεις δεν περιορίζεται μόνο στο χώρο του γκέτο. Ακόμα και αν ο εθνο-φυλετικός διαχωρισμός μειώνεται σε σημασία κατά τις τελευταίες δεκαετίες του εικοστού αιώνα, ωστόσο, οι νέες μορφές του κοινωνικό-οικονομικού διαχωρισμού είναι σε άνοδο, αποτέλεσμα της θεαματικής αύξησης της εισοδηματικής ανισότητας. Η αύξηση των ανισοτήτων στην οικονομική σφαίρα συνοδεύτηκε από αυξανόμενο διαχωρισμό στο χωρικό επίπεδο, καθώς τα νοικοκυριά ιεραρχούνται όλο και περισσότερο με βάση το εισόδημα και τον πλούτο μέσα αστική γεωγραφία της Αμερικής. Καθώς ο ταξικός διαχωρισμός εντάθηκε, τόσο η φτώχεια, όσο και ο πλούτος συγκεντρώθηκαν ακόμη περισσότερο γεωγραφικά στις γειτονίες των μητροπολιτικών περιοχών των ΗΠΑ (Massey, Rothwell, & Thurston, 2009, σ. 81). Οι gated-communities, αποτελούν την πιο ακραία περίπτωση αυτών των νέων μορφών διαχωρισμού. Η ρητορική της γκετοποίησης και των underclass προσκολλημένη στις παραμέτρους της αποκλίνουσας συμπεριφοράς και της κουλτούρας της φτώχειας αδυνατεί να ερμηνεύσει την διεύρυνση του διαχωρισμού στα νέα αυτά πλαίσια. Στην άλλη μεριά του Ατλαντικού η ρητορική αυτή μοιάζει να μην έχει φτάσει στον κορεσμό της, αντίθετα αναβιώνεται παρότι οι χωρο-κοινωνικές συνθήκες φαίνεται να μην την επιβεβαιώνουν.

Στην Ευρώπη τα επίπεδα διαχωρισμού είναι πολύ διαφορετικά από την Αμερική. Η διακρίσεις σε σχέση με τη φυλή, την τάξη και Ο στεγαστικός διαχωρισμός δεν παρά τα υψηλά ποσοστά μεταναστευτικών ροών επί ευρωπαϊκού εδάφους η κατανομή των πληθυσμών δεν ακολούθησε ένα

²⁰ Η κοινωνική πρόνοια στην Αμερική, ύστερα και τον αντίκτυπο της προσέγγισης του Murray (1984) για την αναποτελεσματικότητά της, μετατράπηκε σε ένα σύστημα ‘ανταποδοτικό’: “from welfare to workfare”

και μόνο πρότυπο. Αυτό επηρεάστηκε από τον «τύπο της κοινωνικής ρύθμισης» εκφρασμένο, είτε μέσα από το επίσημους θεσμούς (Γαλλία, βλέπε Wacquant, 2008), είτε μέσα από τους μηχανισμούς των νοικοκυριών (Νότια Ευρώπη) (Μαλούτας, 2009, σ. 388). Στη Γαλλία, τα βόρεια 'banlieues' του Παρισιού, ιστορικοί τόποι της εργατικής τάξης και του αριστερού χώρου ('Red Belt'), μέσα από τη διαχρονική σχέση του τόπου με τις μεταναστευτικές ροές, την αποβιομηχάνιση και την ανάδυση του εθνικισμού, μετατράπηκε σε ένα κοινωνικό-οικονομικά και εθνο-φυλετικά ετερογενές περιβάλλον. Ο Wacquant, επισημαίνει ότι η ετερογένεια αυτή αναδύεται πάνω στη βάση του ταξικού, πρωτίστως και δευτερώς του εθνο-φυλετικού διαχωρισμού. Όμως η διάσταση αυτή σε συνδυασμό με τη χωρική του έκφραση και καθώς επίσης και το ρόλο του κράτους δεν αναπτύσσει την ένταση της «αμερικάνικης» περιθωριοποίησης' πολύ περισσότερο κινείται προς ένα παράδειγμα 'anti-ghetto' (Wacquant, 2008). Έτσι, μέσα από την παράλληλη διαχρονική ανάλυση των μετασηματισμών των 'banlieues' και των 'ghetto', συμπεραίνει ότι «αποτελούν δύο διαφορετικές κοινωνικο-χωρικές διαμορφώσεις, που παράγονται από διαφορετικές θεσμικές λογικές του διαχωρισμού και συγκέντρωσης» (Wacquant, 2008, σσ. 5, 231). Το γεγονός αυτό οδηγεί τον συγγραφέα στο συμπέραμα ότι:

«Η Αστική Περιθωριοποίηση δεν υφάινεται παντού με τον ίδιο τρόπο. Οι γενικοί μηχανισμοί που την παράγουν, όπως οι συγκεκριμένες μορφές που αποκτά, γίνονται πλήρως κατανοητοί όταν κάποιος δίνει προσοχή για να τους ενσωματώσει στην ιστορική 'μήτρα' των ταξικών και χωρικών χαρακτηριστικών της κάθε κοινωνία σε κάθε δεδομένη εποχή. Επομένως, πρέπει να εργαστούμε για να αναπτύξουμε πιο πολύπλοκες και πιο διαφοροποιημένες εικόνες των «άθλιων της πόλης», αν θέλουμε να συλλάβουμε με ακρίβεια την κοινωνική τους κατάσταση και να διασαφηνίσουμε τη συλλογική τους μοίρα στα διαφορετικά εθνικά πλαίσια» (Wacquant, 2008, σ. 2)

Τη θέση αυτή υποστηρίζουν και άλλες προσεγγίσεις που τονίζουν ότι ο διαχωρισμός στις διάφορες χώρες συγκροτεί πολύπλοκες και πολλαπλές υποδιαίρεσεις ή στρωματοποιήσεις οι οποίες απορρίπτουν την υπεραπλούστευση της θεωρίας των underclass (Marcuse, 1989 και 2002). Στην Ελλάδα, έχει αμφισβητηθεί το ερμηνευτικό σχήματα της εισβολής της Σχολής του Σικάγου, ενώ έχει τεκμηριωθεί στο επίπεδο της πρωτεύουσας η πολλαπλοκότητα της κατανομής των εθνο-φυλετικών μειοτήτων – μεταναστών, με διάφορους βαθμούς χωρικής κατανομής οι οποίες δεν απεικονίζουν συνθήκες 'γκετοποίησης'. Παρόλα αυτά, επισημαίνεται ότι αυτή η χωρική ανάμιξη δεν οδηγεί απόλυτα σε κοινωνική ανάμιξη (Αγαρογίου & Sayas, 2006; Αρβανιτίδης & Σκούρας, 2008; Αράπογλου, Καβουλάκος, Κανδύλης, & Μαλούτας, 2009). Στην πολυπλοκότητα αυτή παρεισφύουν πέρα από τους οικονομικούς και πολιτισμικοί παράγοντες, η αλληλεπίδραση των οποίων παρότι δεν οδηγεί απαραίτητα σε κοινωνική πόλωση, συμβάλλουν όμως στον κοινωνικό κατακερματισμό με βάση ταξικά και εθνο-φυλετικά χαρακτηριστικά που παράγουν επιμέρους κοινωνικές κατηγορίες σε όλο σχεδόν το φάσμα της κοινωνικής στρωμάτωσης (Αράπογλου, Καβουλάκος, Κανδύλης, & Μαλούτας, 2009). Οι αναλύσεις αυτές τεκμηριώνουν την απόρριψη του «ηθικού πανικού» της γκετοποίησης και της σύγκλισης της περιθωριοποίησης σε ένα και απολυτο πρότυπο, ωστόσο, προειδοποιώντας παράλληλα για την εδραίωση ενός χωρικού στιγματισμού, ο οποίος με τη σειρά του αναπαράγει και εντείνει τον κοινωνικό κατακερματισμό που προκαλεί η παγκοσμιοποιημένη καπιταλιστική οικονομία.

Ο χωρικός στιγματισμός, φέρει το συμβολικό βάρος της 'γκετοποίησης', αναδύει τις εθνικιστικές και συμπεριφορικές διαστάσεις του διαχωρισμού και της περιθωριοποίησης. Οι γειτονίες κάτω από αυτήν τη αρνητική πίεση αναπαρίστανται από χώροι έκφρασης ευρύτερων κοινωνικών προβλημάτων σε τόποι αναπαραγωγής προβληματικών υποκειμένων. Ο στιγματισμός σύμφωνα, με τον Wacquant, έχει πρωτίστως συμβολική διάσταση, καθώς ακόμα και αν οι υλικές συνθήκες δεν συνηγορούν σε συνθήκες διευρυμένης περιθωριοποίησης αυτή εδραιώνεται από 'εξώ', για να αναπαραχθεί από 'μέσα'. Στη διαδικασία, ο Γάλλος κοινωνιολογος, διακρίνει τέσσερις κοινωνικές πρακτικές, οι οποίες εντείνουν την αποστασιοποίηση και τον κοινωνικό κατακερματισμό της τοπικής κοινότητας.

Τα παραπάνω σκιαγραφούν μια δυναμική διάσταση του διαχωρισμού και της περιθωριοποίησης. Η πολυπλοκότητα εκφρασμένη μέσα στα πλαίσια της ιστορικής διαδρομής του κάθε τόπου δεν μας επιτρέπει να διατυπώσουμε μια ενιαία συνθήκη. Παρόλα αυτά οι συνθήκες κοινωνικο-οικονομικής επισφάλειας που προκαλούνται από την παγκοσμιοποιημένη καπιταλιστική οικονομία προωθούν στην ανάδυση ενός νέου καθεστώτος αστικής φτώχειας (Wacquant, 2008, σ. 232).

Σύνθεση - Συμπεράσματα

Παρότι υπάρχει μια συμφωνία στο ότι έχει αλλάξει και ποιες πιέσεις οδήγησαν στην διεύρυνση της φτώχειας, η διαδικασία της περιθωριοποίησης και ιδιαίτερα η αναπαραγωγή της αποτελεί ένα κεντρικό διακύβευμα τόσο σε επιστημονικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Μέσα από τη οπτική της εθνο-φυλετικής διάστασης βλέπουμε ότι αναδύεται έντονα η αντιπαράθεση ανάμεσα στη συμπεριφορική και τη δομική ερμηνευτική, με τους πρώτους να απορρίπτουν τη γενικευμένη αναπαραγωγή της ρητορικής της γκετοποίησης. Μέσα από την ανάλυσή μας προσπαθήσαμε να αναδείξουμε το πλαίσιο μέσα από το οποίο οφείλουμε να ερμηνεύουμε τα φαινόμενα της περιθωριοποίησης και του διαχωρισμού, αποφεύγοντας του άκαρπους αναγωγισμούς, τη στατική και μη διαλεκτική ανάλυση. Τα γκέτο δεν είναι αυτόνομες κοινωνικο-χωρική αστερισμούς που περιέχουν μέσα τους την αρχή της εξέλιξης τους (Wacquant, 2008, σ. 47). Ο διαχωρισμός δεν ταυτίζεται με την περιθωριοποίηση, παράλληλα εμφανίζει ιδιαίτερη πολυπλοκότητα, ενώ η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης δεν είναι ούτε γραμμική, ούτε αυτονόητη, αλλά αποτελεί μια συνθήκη ενός διακρούς κοινωνικού διακυβεύματος.

Βιβλιογραφία

- Abu-Lughod, J. (2005). Commentary: What Is Special About Chicago? *City & Society*, 17(2), pp. 289-303.
- Aponte, R. (1990). Definitions of the Underclass A Critical Analysis. Στο H. J. Gans, *Sociology in America* (σσ. 117-137). California: Sage Publications.
- Aponte, R. (1990). Definitions of the Underclass A Critical Analysis. In H. J. Gans, *Sociology in America* (pp. 117-137). California: Sage Publications.
- Arapoglou, V., & Sayas, J. (2006). New facets of social segregation in Athens: urban development, geographical mobility and gender. *6th European Urban and Regional Studies Conference*. Roskilde.
- Bogus, M. L. (2008). Urban Segregation: A Theoretical Approach. *International Planning History Society*. Chicago.
- Briggs, X. D. (2005). Social Capital and Segregation in the United States. Στο D. P. Varady, *Desegregating the City. Ghettos, Enclaves, and Inequality* (σσ. 79-107). New York: State University of New York.
- Burgess, E. W. (1925). The City. Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment. Στο R. E. Park, E. W. Burgess, & R. D. McKenzie, *The City. Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment* (σσ. 47-62). Chicago: University of Chicago Press.
- Burgess, E. W. (1925). The Growth of the City: An introduction to a research project. Στο R. E. Park, E. W. Burgess, & R. D. McKenzie, *The City. Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment* (σσ. 47-62). Chicago: University of Chicago Press.
- Engels, F. (1845). *Condition of the Working Class in England*.
- Finney, N., & Simpson, L. (2009). *Finney Nissa & Simpson Ludi, 2009, Sleepwalking to segregation. Challenging myths about race and migration -The Policy Press*. The Policy Press.
- Gans, H. (1996). From 'Underclass' to 'Undercaste': Some Observations About the Future of the Post-industrial Economy and its Major Victims. In E. Mingione, *Urban Poverty and the Underclass. Studies in Urban and Social Change* (pp. 141-152).
- Harvey, D. (2009 (1973)). *Social Justice and the City*. Athens & London: The University of Georgia Press.
- Knox, P., & Pinch, S. (n.d.). *Urban Social Geography. An Introduction*. Prentice Hall.
- Lewis, O. (1968). The Culture of Poverty. Στο D. P. Moynilan, *On Understanding Poverty: Perspectives from the Social Sciences* (σσ. 187-200). New York: Basic Books.
- Lutters, W. G., & Ackerman, M. S. (1996). *An Introduction to the Chicago School of Sociology*.
- Maloutas, T. (2009, September). Urban Outcasts: A Contextualized Outlook on Advanced Marginality. *International Journal of Urban and Regional Research*, 33(3), 828-834.

- Manley, D., van Ham, M., Bailey, N., Simpson, L., & Maclennan, D. (2013). *Neighbourhood Effects or Neighbourhood Based Problems?* Springer.
- Marcuse, P. (1996). Space and Race in the Post-Fordist City: The Outcast Ghetto and Advanced Homelessness in the United States Today. Στο E. Mingione.
- Marcuse, P. (2005). Enclaves Yes, Ghettos No: Segregation and the State. Στο D. P. Varady, *Desegregating the City. Ghettos, Enclaves & Inequality* (σσ. 15-30). New York: State University of New York.
- Massey, D. (2008). *Categorically Unequal. The American Stratification System*. Russell Sage Foundation.
- Massey, D. S., & Denton, N. A. (1988, December). The Dimensions of Residential Segregation. *Social Forces*, 67(2), 281-315.
- Massey, D. S., & Denton, N. A. (1993). *American Apartheid: Segregation and the Making of the Underclass*. Harvard University Press.
- Massey, D. S., Rothwell, J., & Thurston, D. (2009). The Changing Bases of Segregation in the United States. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 626, 74-90.
- McKenzie, R. D. (1925). The ecological approach. Στο R. E. Park, E. W. Burgess, & R. McKenzie, *The City. Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment* (σσ. 63-79). Chicago: University of Chicago Press.
- Mingione, E. (1996). *Urban Poverty and the Underclass. Studies in Urban and Social Change*.
- Morris, L. (1996). Dangerous Classes: Neglected Aspects of the Underclass Debate. Στο E. Mingione, *Urban Poverty and the Underclass* (σσ. 160-175). Urban Research Publications Ltd.
- Murray, C. (1994). *Losing Ground. American Social Policy, 1950-1980*. BasicBooks.
- Park, R. E. (1925). Human behavior in urban environment. Στο R. E. Park, E. W. Burgess, & R. McKenzie, *The City* (σσ. 1-46). Chicago: University of Chicago Press.
- Park, R. E. (1926). *The urban community as a spatial pattern and moral order*. Chicago: University of Chicago Press.
- Park, R. E., & Burgess, E. W. (1921). *Introduction to the Science of Sociology, University of Chicago Press*. Chicago: University of Chicago Press.
- Park, R. E., Burgess, E. W., & McKenzie, R. D. (1925). *The City. Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Peach, C. (2005). The Ghetto and the Ethnic Enclave. Στο D. P. Varady, *Desegregating the City. Ghettos, Enclaves & Inequality* (σσ. 31-48). New York: State University of New York.
- Sassen, S. (1991). *The Global City, New York, London, Tokyo*. New Jersey: Princeton University Press.

- Silver, H. (1996). Culture, Politics and National Discourses of the New Urban Poverty. Στο E. Mingione, *Urban Poverty and the Underclass. Studies in Urban and Social Change* (σσ. 105-138).
- Vaughan, L., & Arbaci, S. (2011). The challenges of understanding Urban Segregation. *Built Environment*, 37(2), 128-138.
- Wacquant, L. (2008). *Urban Outcasts: A comparative Sociology of Advanced Marginality*. Polity.
- Wilson, W. J. (1978). *The Declining Significance of Race: Blacks and Changing American Institutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wilson, W. J. (1987). *The Truly Disadvantaged. The Inner City, the Underclass and Public Policy*.
- Wilson, W. J. (1999). *The Bridge over the Racial Divide. Rising Inequality and Coalition Politics*. Berkeley, Los Angeles, London, New York: University of California Press & Russel Sage Foundation.
- Wirth, L. (1956 (1928)). *The Ghetto*. Chicago: University of Chicago Press.
- Αλεξανδρόπουλος, Σ. (2009). Η Θεωρητική Συνεισφορά του R.E. Park. Στο Ν. Τάτσης, & Μ. Θανοπούλου, *Η Κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου* (σσ. 111-146). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Αράπογλου, Β., Καβουλάκος, Ι., Κανδύλης, Γ., & Μαλούτας, Θ. (2009, Οκτ-Δεκ.). Η νέα κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας: μετανάστευση, ποικιλότητα και σύγκρουση. *Σύγχρονα Θέματα*, pp. 57-67.
- Αρβανιτίδης, Π., & Σκούρας, Δ. (2008). Μετανάστες και πρότυπα χωροθέτησης τους στο Π.Σ. Αθηνών. *Γ' Πανελλήνιο Συνέδριο Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας*. Αθήνα.
- Λαγόπουλος, Α. Φ. (2009). Η Ανθρωπολογία της Σχολής του Σικάγου και ο Αστικός Χώρος. Στο Ν. Τάτσης, & Μ. Θανοπούλου, *Η Κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου* (σσ. 321-350). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Λαγόπουλος, Α. Φ. (2009). Η Ανθρωπολογία της Σχολής του Σικάγου και ο Αστικός Χώρος. Στο Ν. Τάτσης, & Μ. Θανοπούλου, *Η Κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου* (σσ. 321-350). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μαλούτας, Θ. (2009). Κοινωνικός Διαχωρισμός. Παρακαταθήκες της Σχολής του Σικάγου και Σύγχρονοι Προβληματισμοί. In Ν. Τάτσης, & Μ. Θανοπούλου, *Η κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου* (pp. 381-401). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μαλούτας, Θ. (2011). Χωρικές και Κοινωνικές επιπτώσεις της Κρίσης στην Αθήνα. Από τις ρυθμίσεις του πελατειακού κράτους στα ελλείματα της κρίσης.
- Τάτσης, Ν. (2009). Η Σχολή του Σικάγου: Στοιχειοθετώντας μια Παράδοση. Στο Ν. Τάτσης, & Μ. Θανοπούλου, *Η κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου* (σσ. 25-42). Αθήνα: Παπαζήσης.

Τσιγκάνου, Ι. (2009). Η Ιδέα της κοινωνικής περιθωριοποίησης και η Σχολή του Σικάγου: Μια επίσκεψη στον "Άνθρωπο του Περιθωρίου". Στο Ν. Τάτσης, & Θ. Μαρία, *Η Κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου* (σσ. 239-258). Αθήνα: Παπαζήσης.